

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03213

IN ZKHUS FUN DI TEG

Mosheh Oved

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אינהאלט

זייט

5	דאָס וואָרט און דאָס גאַלד
7	דער קאַראָואַן פֿון ליכט
10	אַ הייליג געווענליכ
15	הדר-דרות, לטד.
18	דער לעצטער אויספערקויף
21	זעהען און הערען
23	דער יסוד פֿון שבת
27	דער בוים פֿון ישראל
31	דער משיח אין קייטען
37	דער דיאַמאַנטען-דינג
39	דער צובראַכענער שפּיעגעל
42	די רפואה
45	די קארנעאלישע פֿאַטשערקעס
47	די דריי זינגערס
51	דער ימיאל בוים
53	די לייטער פֿון יצירה

דאס ווארט און דאס גאלד

מיט מיר האָט עס אזוי פאָסירט. אין דער יוגענד האָב איך נישט משיג געווען דאָס וואָרט. נאָר שפעטער, ווען כ'בין געוואָרען אַ יואוועלירער, בעת מיינע פינגער זיינען בעלעבט געוואָרען און מיין גייסט אויפגעוועקט דורך פאַרצייטישע ציערונג, האָב איך ענטדעקט אַ בריק, וואָס פיהרט פונ'ם לעבעדיגען גאלד צום לעבעדיגען וואָרט. איבערקווערענדיג אָט די בריק, האָב איך געפונען, אַז דאָס אַלטע וואָרט פון דור-דורות איז תמיד בליענדיג, ווי דאָס גאלד פון פאַרצייטענס; בשעת דאָס נייע וואָרט און דאָס נייע גאלד פון אונזערע טעג האָט פאַר מיר אויסגעזעהען פאַרווייאַנעט און לעבלאָז. און מיין האַרץ האָט געקלאָגט איבער דער דאָזיגער פערוועלקונג, וואָס די סיבה דערפון איז לעת-עתה נאָך געוועזען פּערהוילען פון מיר.

טיילמאָל פלעגט אַ שטערען זיך אַ גליטש-אַראָפּ טוהן איבער'ן אַנלעהן פון זיין שטראַהל צו מיר אין מיין בענקשאַפט אַרײַן. מיט אַ חזיון, אַז וואָרט און גאלד וועלען נאָך אויפגעריכט ווערען אין זייער מלכות. אָפט האָט זיך מיר גע'חלומ'ט, אַז איך לעב מער נישט אויפ'ן חשבון פון אַמאָליגער פראַכט; אַז איך בעשאַף אַלײַן, און העלף צו בעשאַפען, אין אונזער צײַט, אַן עונג, וואָס איז ראוי מיר זאָלען פון איהם טועם זיין און דורות להבא זאָלען פון איהם געניעסען. ביז עס איז טאָקע געקומען דער טאָג, וואָס האָט פאַרווירקט ליכט אָט דעם חלום, און געגעבען תוכן דער זעהונג.

אומצעהלכאַר און אָהן אַ סוף זיינען די קולות, וואָס רופען און די וועגען, וואָס פיהרען צו גאָט, און ווען מיר געהאָרען דעם רוף און וועהלען אויס דעם זעג, געפינען מיר, אַז ער קומט אונז אַנטקעגען נאָך מער ווי אויפ'ן האַלבען וועג. ער קומט אויף אַ פייערדיגען רייטוואָגען דעם גאַנצען וועג, און ענט-פלעקט זיינע וואונדער אַרום אונז און אין אונז, ווי אַ שלף פון ליכט, ווי אַ גאָס-דעגען, ביז מיר ווערען אַדורכגעווייקט אין זיין הערליכקייט.

ענגלאַנד האָט געבוירען אַ טאָכטער, און דער פרייהלינג פון 1928 האָט זי געברענגט צו מיר אין לעבען אַרײַן. זי האָט געהאַט געלערענט און האָט

עוסק געווען אין דער יואוועליר-קונסט, און זי האָט געהאַט אַ גוטען קאַפּ
און געווען אַ מתמידה, און בעהערשט איהר מלאכה. צי וואָלט דען זשאַן
ד'ארק געקענט בעקומען אַ בעסערע רעקאָמענדאַציע?

נאָך אונזער ערשטען שמועס וואָס האָט קוים געדויערט אַ געמיינ-
זאַמע שעה פון אונזערע לעבענס האָב איך איהר פאַרגעשלאָגען, אַז אין
דער צוקונפֿט זאָל זי אויסהעמערען גאָלד, ווי די נביאים האָבען אויס-
געהעמערט זייער וואָרט, און אויך אַז זי זאָל מיר העלפֿן שרייבן
אַ בוך אויף ענגליש. „וואָרום איך קען עס נישט שאַפֿן אויף אידיש, מיין
מאַמע-לשון“, האָב איך איהר געגעבען צו פערשטעהן, „ווייל איך ליעב די
שפּראַך צו פיעל, זי צוגעהט מיר אין האַרץ ווי פוטער, און פון פוטער קען
מען נישט שאַפען קיין אייביגע מאָנומענטען.“

זי האָט תיכף איינגעווייליגט צו מיינע ביידע פאַרשלאָגען. זי האָט אָנ-
געהויבען צו שאַפען מייסטערווערק אין גאָלד, מחמת צו איהר ענגלישער,
קריסטליכער נשמה האָט זיך בעהאַפטען דער מעכטיגער גייסט פון יהוה. זי
האָט זיך אויסגעלערענט אַביסעל אידיש און העברעאיש, און מיך בעדינט
בעת איך האָב געשריבען דאָס בוך, וואָס מיר האָבען גערופֿען „דאָס בוך פון
קרובה'שאַפט“. איהר האָב איך אַ נאָמען געגעבען אהביאל.

דער קאראוואן פון ליכט

אהביאל, די ציערונגס-קינסטלערין, האָט נישט גערוהט, נאָר געשאַפֿען איין רירענדיגע יואוועל נאָך דער אַנדערער. אויב בצלאַל דער יואוועלען-קינסטלער פון דער מדבר און ליפּעראַנט צום מלך מלכי המלכים, וואָלט גע'קענט זעהן איהר אַרבייט, וואָלט ער געהאַט גרויס נחת פון זיין גייסטליך אייניקעל.

איך האָב אַמאָל געזאָגט צו אַ קונה, „אויב דער פּרינץ פון מלכות בית דוד קומט נישט, איז עס נישט מיין שולד. איך האָב געטהון מיין חוב. האָב אָנגעגרייט די ציערונג פאַר זיינעטוועגען.“

„זאָגט מיר, ביטע,“ האָט דער קונה געענטפּערט, „וואָס וועט איהר טוהן אין פאַל דער פּרינץ וועט ליעבער בעגעהרען צו טראָגען אַ דערנער-קרוין?“ „אין דעם פאַל וועל איך איהם אַוועקפיהרען צו אַ יואוועלירער פון לעצטע מאָדעס“, האָב איך געזאָגט מיט אַ שמייכעל.

דערויף האָט דער קונה געמאַכט די בעמערקונג, „דאָס איז דאָך אַהן ספּק אַ צו ערענסטער ענין דערפון צו לאַכען!“

„ניין, עס מאַכט נישט אויס. די ערד איז פול מיט הערליכקייט, און די הימלען מיט געלעכטער.“

„עס איז באמת אַ שאַד, אַ גרויסער שאַד,“ האָט דער קונה ווייטער געזאָגט, וואָס די הימלען לאַכען נישט מיט דעם מענטשען, נאָר פון איהם.“ ווען דער קונה איז אַוועק, איז די זון שוין געלעגען אין אַ טיעפען שלאָף, צוגעדעקט מיט אַ שוואַרץ איבערבעט. דעמאָלט האָט זיך אויפגעעפּענט די טיהר-און צוויי דורות, אַ אידישע פרוי מיט אַ יונג אידיש מיידעל, זיינען אַריינגעקומען צוזאַמען. די פרוי אין די מיטעלע יאָהרען, האָט געפונען אַ געלעגענהייט מיר צוצושעפטשען, אַז דעם מיידעל'ס לעבען איז אָנגעפילט מיט טראַגעדיע, און אַז זי האָט זי אַהערגעברענגט צו מיר אין געשעפט אַרײַן, כדי צו געפינען עפעס, וואָס זאָל זי משמח זיין. איך האָב אַרויפגעלעגט די

שענסטע זאכען אויף מיין צעהלטיש, און געפרעגט דאָס מיידעל, צי זי וואָלט געוואָלט איך זאָל זי פּערוואַנדלען אין אַ צויבער־מעשה'לע פּרינצעסין? „איך אַ פּרינצעסין?“ האָט זי געזיפּצט — „אַ פּערטריבענע און יעדער אבר אַ וואונד“.

נישט ריידענדיג קיין וואָרט האָב איך באַנדאָשירט איהר האַלז, אָרעמס, פינגער און טאַליע, מיט דעם הייליגען און היילענדיגען גאַלד פון אהביאל. זי האָט אַ קוק געטון אין שפיגעל, און געזאָגט, בעת טרעהרען זיינען איהר געקומען אין די אויגען אַריין: „איך דאַנק דיר, האָר גאַט, צום ערשטען מאָל, פאַר די וואונדען מייע. וואָרום איצט-אַ האָב איך בעקומען אַ שכר פאַר מייע יסורים“.

יענער נאַכט, פּערשליסענדיג דאָס געשעפט, האָב איך אַרויפגעבליקט צו לאַנדאָן'ס הימעל און געזאָגט, „אַרימער פירמאמענט, די ציערונג פון דער ערד פּערשאַפען מער נחמה ווי דיינע!“

און צומאָרגענס האָב איך מיך געפּעדערט צו קומען זעהר פרי אין געשעפט אַריין און האָב נאָכגעטראַכט איבער אָט די זאַכען. באַלד איז פּערפּאָהרען אַ קאַראַוואַן פון ליכט פאַר מיין טיהר, און עס איז אויסגעשטיגען אַ יונגע פרוי, וועמענס האָר זיינען געווען שוואַרץ ווי דער חושך פון מצרים, און וועמענס אויגען האָבען געלאַנגט מיט'ן גלאַנץ פון גאָלד. זי איז געווען אַנגע-טוהן אין אַ פּוטערנעם מאַנטעל ווי רעמבראַנדט'ס אַ רב, און זי האָט געשמיי-כעלט ווי די שטערען. ווען זי האָט גערעדט האָט איהר לשון געהאַט אזא זיסען טעם, פונקט ווי די פיקאַנטעסמע אַקצענטען פון אַלע לשונות וואָלטען געוועזען אַריינגעגאַסען דערין.

זי האָט מיר געזאָגט, אַז זי זוכט אַ האַלד-באַנד, וואָס זאָל ענטהאַלטען זיעבעציג טייערע קארנעאלישע פאַטשערקעס. איך האָב איהר אַנגעבאַטען האַלב־טייערע, נישט געהאַט קיין אַנדערע. „זיי מוזען זיין גאַנץ טייערע“, האָט זי געפּאָדערט.

איך האָב איהר געוויזען די ציערונג פון אהביאל. זי האָט זיך בעדעקט מיט דיִדאָזיגע, ביז זי האָט אויסגעזעהען ווי אַ טעמפּעל פון גאַלד, וואָס ענט-פּלעקט זיך פאַר דעם עולה־רגל'ס אויג.

„אין אָט די ציערונג“, האָט זי דערקלערט, „זעה איך, וואָס איך בין די נשמה פון ישראל, ישראל'ס ווידערגעבורט. דו זאָלסט פּאָהרען מיט אהביאל

קיין ירושלים, צו גרינדען דאָרטען אַ הויז פאַר הייליגער שעהנקייט, פונקט ווי עס זיינען אָט דיראַזיגע יואוועלען. אָט דאָס איז דיין חוב.“
איך האָב אויסגעשטרעקט מיין האַנד צו נעמען די ציערונג, און אונזערע פינגער האָבען זיך אָנגעריהרט. די ערד האָט געציטערט, דער ים האָט גע-
ברויזט.

„דו האָסט בעקומען מיינע בעפעהלען“, האָט זי געזאָגט, און איז פלוצ-
לונג און מיסטעריעז פערשוואונדען, פונקט אזוי ווי זי האָט זיך בעוויזען.

א הייליג געוועלב

פון דער רגע אָן בין איך אָנגעפיהלט געוואָרען מיט אַ שטאַרקען חשק אויפצור־
בויען אַ געוועלב אין ירושלים, אַ טעמפעל פאַר שעהנקייט. אין מיטען
דעם געוועלב זאָל זיין אַ מיניאַטור געוועלבעלע מיט קלייניקע, שעהנע חפצים
פאַר דער יוגענד און פאַר קינדער, וואָרום איך האָב שטאַרק געגלויבט אין דער
געוואָלדיגער וויכטיגקייט פון געבען זיי אַלע אַ יואוועלען־קולטור. איידעל־
שטיינער, וואָס זיינען די דויערהאַפטיגסטע עדות פון כביכול, דאַרפען זיין די
בכורה פון יעדען נאָר-וואָס געבוירענעם נפּש'ל.

איך האָב צונויפגעזאַמעלט אַ גאַנצען רעגמענט ענגלישע פונטען, און
בעשלאָסען זיי אוועקצופיהרען קיין ירושלים, כדי דאָרט אויפצובויען דאָס
הייליגע געוועלב. האָב איינגעפאַקט אַ סך פון מיינע טייערסטע איידעל־
שטיינער, היסטאָרישע און פאַר-היסטאָרישע, פערשיעדענע קלייניגקייטען און
פראַגמענטען פון אַלע צייט־אַלטערס, וועלכע איך האָב געזאַמעלט במשך
אַ פיערטעל יאָהר-הונדערט און זיי אויסגעבריהט מיט ליבעשאַפט. גענומען
מיט מיר אהביאל און אַ חלק פון איהרע שעפּפּונגען; אויך אייניגע העראַאישע
פאַרטעט ביוסטען פון דעם ענגליש־אידישען סקולפּטאָר יעקב עפשטיין, און
בין אַרויס פון מיין נאַטוראַליזירט לאַנד און פון מיין משפּחה.

סוף יאָהר 1934 זיינען מיר אָנגעקומען קיין ירושלים.

דאָס איז נישט קיין רייע־בוך וואָס זאָל בעשרייבען נאָציאָנאַלע טראַכ־
טען, מאכלים און קלימאַטען. דערפאַר טאַקע מוז מען אַרויסלאָזען אַ טויזענד
און איין פאַסירונגען, וואָרום עס איז אַ ספר פון אַן עולה־רגל.

ווי נאָר מיר זיינען אָנגעקומען האָבען מיר אַדורכגעשפּאַצירט אַלע גאַסען
און געסלעך, כדי אויסצוגעפינען אַ פאַסיג אָרט, וואו אויפצובויען דאָס גע־
וועלב. צום גליק האָבען מיר געפונען אין ירושלים איינעם פון אונזערע
פריינד, דעם דייטש־אידישען אַרכיטעקט עריק מענדעלזאָהן. גלייך ווי מיר
האָבען איהם דערצעהלט פון אונזער חלום, האָט ער אָנגעצייכענט אַ פּלאַן

אין הסכם מיט אַט דעם הלום אונזערן; און מיר האָבען געזוכט אַן אָרט, וואָס זאָל האַרמאָניזירען מיט זיין פּלאַן.

דעם גאַנצען וועג פון לאַנדאָן ביז ירושלים האָבען מיר גערעדט נאָר געשעפט און געשעפט. פּערבייפּאַרענדיג סיצייליען, קרעטאַ, די פעלאָפּאָנע-זישע אינזלען, פּלעגען מיר אַ שפּאַס טוהן, „וואַלט נישט אונזער געשעפט אויסגעזעהען וואונדערלעך אויפ'ן שפיץ פון יענעם פעלזען, צי ביים ברעג פון אַט יענער כוואַליע?" אין דער ווירקליכקייט אָבער און גאַנץ ערענסט האָבען מיר זיך געוואונשען עס צו האָבען נאָר אין ירושלים. נאָר דוקא דאָרטען, צווישען דעם קיבוץ אידישע אויס-גלות מענטשען, האָבען מיר גע-וואַלט איינזאַמלען די יואוועלען-פּליטים.

עס איז געווען אונזער דעה, אַז דאָרטען זאָל איך מיך מער נישט קליידען ווי אַ מערב-אייראָפּעאישער פּראַנט, נאָר עסטעהעטיש. ווי עס געשיקט זיך פאַר אַ „כהן" פון שעהנקייט. און אהביאל האָט געזאָלט האָבען אַ קליינע ווערקשטעל אין דעם הייליגען געוועלב מיט אַ פענסטער צו דער מדבר. די פיינסטע מענטשען פון אַלע פעלקער זאָלען קומען צו אונז, נישט בלויז צוליעב ציערונג און איידעל־שטיינער, נאָר אויך צו קויפען די געשמאַפּולסטע לעפעל און גאַפעל, און די שעהנסטע קנעפּ, וואָס וועלען זיין דער שטאַלץ פון דער אייביגער שטאָרט.

אזוי ווי מיר האָבען אויסגעפונען, אַז די מדבר אין דער שטאָרט איז שוין געווען בעוואוינט, איז געבליבען פאַר אונז נישט אַנדערש ווי נאָר אַרומ-צוגעהן וואָכענלאַנג איבער די בערג, וואָס רינגלען אַרום די שטאָרט, כדי צו געפינען דאָס אידעאַלע אָרט. צום סוף האָבען מיר עס געפונען אויפ'ן שפיץ פון הר-הצופים, הינטער דעם בית-עלמין פאַר ענגלישע געפאלענע סאָלדאַטען, מיט'ן פנים צו די בערג פון מואב. אַט דער פּערלאָזענער פונקט האָט אונז פשוט פּער'כשוּפ'ט מיט זיין הערליכער פּאַנאָראַמע און מיר האָבען בעשלאַסען צו צאָהלען ביז אַ גאָר גרויסער מענגע ענגלישע פונטען פאַר אַן אַכטעל מאָרגע לאַנד, הויס גענוג פאַר אַ קליין געשעפט מיט אַ קליינטישן גערטענדעל אַרום און אַ פּיצעלע פּאַנטאַן. אין אַט דער רגע, ווען מיר האָבען געזאָלט בעצאָהלען פאַר'ן שטח ערד, האָב איך בעקומען אַ מיטטיילונג פון מיינע בעשעפטיגטע אין לאַנדאָן, אַז מען דאַרף האָבען דאָס געלד דאָרטען. אַטאָ דער געוואַל-דיגער קלאַפּ האָט צושמעטערט מיין הלום.

איך האָב מעהר נישט געוואוסט ווי אזוי מען קען מקיים זיין די בע-

פהלען פון דער נשמה פון ישראל, און בין ארומגעגאנגען א טרויעריגער אויפ'ן הרהצופים. אין מיין יאוש האָב איך בעמערקט דעם זיידען מיינעם שטעהן ביי דעם פערלאָזטען שטיקעל לאַנד. ביים לעבען איז ער געוועזען אַ גרויסער אביון, איצט אָבער האָט ער געטראָגען אַ זיידענע קאָפּאַטע, און דער גארטעל האָט געהאַט פּרענזלעך, וואָס האָבען אָנגעריהרט די עקען פון זיין פּאַטריאַרכאַלער, זילבערנער באָרד, אין דער לינקער האַנד האָט ער גע- האַלטען אַ לאַנגע, נאָלדענע ליולקע, אין וועלכער ס'איז נישט געוועזען קיין טיטין און דאָך האָט זי זיך געברענגט, און אין זיין רעכטער האַנד — אַ טאַבאַק שקעטעלע, אין וועלכען ס'איז נישט געוועזען קיין טאַבאַק און דאָך האָט עס אָנגעפילט די לופט מיט אַ געשמאַקען ריח.

„וואָס מאַכסטו?“

„וואָס מאַכט זיידעניו?“

„גאַנץ גוט מיין אייניקעל. איך בין שוין נישט מעהר קיין עבד-עבדים אין עפעס אַ פּויליש שטערטעל, אַ העק, נאָר בין שמש אין גן-עדן.“
דערמאָנענדיג זיך ווי ער איז געווען בכה כל ימיו צו צושמעטערען לאַנג- ווייליגקייט מיט געלעכטער האָב איך אַ זאָג געטוהן:

„דאָס איז מן הסתם איינער פון זיידענ'ס וויצען. וויאָזוי קומט עס צום זיידען צו דערגרייכען אזאַ מדרגה?“

„כאַפּ נאָר נישט און וועסט אַלץ הערען.“ האָט ער פּאַמעלעך געזאָגט און גערויכערט זיין ליולקע מיט פּערגעניגען. „ווען איך בין נפטר געוואָרען, האָט דער גרויסער מלאַך מיכאַל זיך בעוויזען מיט אַ גאָלדענער וואַגשאַל, וואָס אויף איין טעלער דערפון איז געווען אויפגעשריבען „מעשים טובים“, און אויפ'ן צווייטען — „חטאים“. „רב שמואל, האָט ער אָנגעהויבען, „איך בעפעהל אייך, זיך אויסצוטהון די ווייסע תכריכים, און צו דערשיינען אזוי ווי איהר זענט;“ און ער האָט מיך אויפגעהאַנגען מיט'ן קאָפּ אַראָב ביי דער שטאַנג, ווי אַ צינגעל פאַר דער וואַגשאַל. דערנאָך האָט ער אויסגעלעהדיגט אַלע מיינע זינד. ווי אַ זאַק הערנער האָבען זיי געקלימפּערט, און דער טעלער האָט זיך געגעבען אַ גליטש-אַראָב אַזש ביז צום גיהנום, און פונ'ם פּלוצלונג- היגען שטויס איז דער לעהדיגער טעלער פון די מעשים טובים אַרויפגעפּלויגען ביז צום סאַמע גן-עדן. איך האָב דערפיהלט אַ קיצעל אויף די פיס, און האָב אויסגעשריגען: „ווער טוהט עס? איהר זעהט דען נישט מיין מעמד?“ „דער מלאַך גבריאַל וויל וויסען וואָס דער לעהדיגער טעלער פון אייערע

מעשים טובים טוהט אזוי הויך אין גן-עדן?
זאג איך, "ס'איז נישט געוועזען קיין צייט עפעס אַרויפצולעהגען אויף
איהם."

"וואָס איז געווען אייער טוהן אויף דער ערד?"
"איך האָב געענטפערט, אז כמעט פיפציג יאָהר בין איך געווען שמש-אין
אן אַרים שטעדטעל אין פּוילען, וואו די איינציגע שעהנע זאך איז געווען
די לאָמפּ אין שוהל נאָך דעם ווי איך פלעג זי אַבפּוצען, און מיט קיין אַנדער
זאך האָט מען דאָרט נישט געקענט שטאַלצירען. און האָב מיך צולאַכט
טראַכטענדיג פון יענעם פּרעכטיגען גלאַנץ, און וואָס דער עולם וואָלט גע-
זאָגט ווען זיי וואָלטען געקאָנט זעהען ווי מינע באַרפיסע פּיס שטעקען דורך
דער פּאַרלאַגע אין גן-עדן אַריין."

"איך האָב געהערט עפענען און צומאַכען ספרים, און עמיצער האָט
בענוצט מינע פינגער ווי אַ מיטעל צום השּבונ'ען. דערנאָך האָט אַ קול אויס-
גערופּען הויך, "די השּבונות זיינען אין הסכּם מיט דעם, וואָס רב שמואל
זאָגט, און הגם דער טעלער פון מעשים טובים איז לעער, שיינט ער אָבער מיט
דער מצוה פון חרות." און מען האָט מיך פּלוצלונג געגעבען אַ דרעה אויס,
און כ'בין געשטאַנען פנים אל פנים מיט דעם מלאַך גבריאֵל אין גן-עדן.
"איהר וועט זיין שמש דאָ אין גן-עדן," האָט ער געזאָגט. "דער לעצטער
שמש אונזערער איז געווען מעהר ערליכער יוד פון אייך, נאָר ס'האָט איהם
געפּעהלט חרות — אַ מידה, וואָס פּעהלט אַ סך איינוואוינער דאָ — און עס
איז געוואָרען אַלץ לאַנגווייליגער אויף דעם מקום, אזוי, אז ער האָט פּריי-
ווייליג זיך אָבערזאָגט פון פּאַסטען."

דאָס איז מן הסתם אַן אַרט פאַר אַרימע פרומע אידען און פאַר לומדים?
"דאָס דאָזיגע אַרט," האָט געענטפערט דער מלאַך גבריאֵל, "איז אויס-
שליסלעך פאַר מיליאָנערען."

"אזא זאך איז אומדערהערט," האָב איך געשריגען פון גרויס כעס,
"אז אַרימעלייט זאָלען זיין אויסגעשלאָסען פון גן-עדן. איך וויל נישט אזא
גן-עדן, און כ'נעם נישט אָן די שמשות."

"האָב נישט קיין עגמת-נפש," האָט דער מלאַך גבריאֵל מיך געטרייסט,
און מיר געשענקט די דאָזיגע ליולקע מיט'ן טאכאק-שקעטעלע. "עס זיינען די
עשירים אין האַרץ און נשמה, וואָס קומען דאָ אַריין, און צי דער מענטש
דערווערבט זיך זיין רייך האַרץ דורך אַרימקייט אָדער עשירות געהט אונז

נישט אָן. נאָך ביים לעבען אויף דער ערד איז שוין דער אַ נוצליכער תושב פון גן-עדן, ווער עס ענטוויקעלט זיין נשמה, דורך פערמעגען אָדער דורך אָפּזאָגען זיך פון פערמעגען. דער עיקר איז דאָס וואָס איינער בעזיצט, מוז איהם בעזיצען, כדי ער זאָל פיהלען, אַז ער געהערט צו דער גאַנצער וועלט, און ער איז ביי זיך אין דער היים, פונקט ווי אַ קינד ביי זיין טאַטענ'ס טיש. " מײן זיידע האָט געשמעקט פון זיין גאָלדען שקעטלע, און געקוקט אויף מיר, ווי ער וואָלט געוואָלט עפעס פרעגען.

"זיידע, איך בין נישט ביכולת צו קויפען אָט דאָס שטיקעל לאַנד מיט געלד, נאָר בעזיצען בעזיץ איך עס מיט די פיבערען פון מײן נשמה, און אַזויאַ וועל איך טוהן מײן עבודה."

און דער באַרג האָט אויף מיר געקוקט צושאַקלענדיג מיט'ן קאַפּ. "יאָ, איך בין דײַנס, פונקט ווי דו ביסט מײן, אייביג אייביג."

הדר-דורות לטר.

ווען איך האָב אוועקגעשיקט דאָס געלט, און בין געבליבען מיטן חלום, האָבען מיר געדונגען אַ געוועהנליכע דירה אופֿין ערשטען שטאָק פֿון אַ ניי הויז, וואָס האָט געהערט צו אַ זעהר פֿינעם אַראַבער. ער איז געווען אַ גוטער, אויפגעקומענער מענטש, וואָס האָט זיך אויפגעבויט דאָס הויז, און עס לייעב געהאַט. מיר האָבען געוואוסט וויאָזוי דאָס צו שעצען ווי געהעריג. אינ'ם גרויסען פּראָנט-צימער האָבען מיר געמאַכט די גאַלעריע. מיר האָבען בעשטעלט אַ היילצערן מיניאַטור געוועלבעלע. אידישע אַרבייטער פֿון זעכצען פאַרשיעדענע לענדער האָבען זיך פּערנומען דערמיט. אוועקגעשטעלט האָבען מיר עס אויף דער מזרח-וואַנט אין דער גאַלעריע, מיר האָבען אויסגעפּאַקט די אוצרות פאַר דערוואַקסענע, פאַר קינדער, און אפֿילו פאַר צויבער-מענטשעלעך; זיי אויסגעשטעלט; און אַרויסגעהאַנגען אַ שילד אויף לשון-קודש, ענגליש, און אַראַביש, „הדר-דורות, לטר.“ וואָס די באַ טייטונג דערפֿון איז „דער גלאַנץ פֿון דורות, מיט באַגרענעצטער פּעראַנט-וואַרטליכקייט.“ מיר האָבען בעשטעלט פאַר דער פירמע ספּעציעל ברוער-פּאַפּיר, אויף וועלכען עס איז געשטאַנען, אַז אינזער ספּעציאַליטעט איז צירונג פאַר קינדער און צויבער-מענטשעלעך; און פאַר אינזער קאָסט-פֿרייז שיפּער גענומען די ווערטער „מאַרבע כּנפות“, דאָס הייסט „פֿון די פיער עקען“. חדשים לאַנג האָט אהביאל געהאַרעוועט צו ברענגען די גאַלעריע אין אויס-געצייכענטער אָרדנונג. גאַנצע שעה'ן פלעגט זי אַרבייטען איינצושפּאַרען אַ שילינג; און געמאַכט אַ גענויען קאַטאַלאָג — הלוואַ, אויף אַלע מוזעאומס אַזעלכעס געזאַגט! עס איז געווען פֿינליך צוצוזהן ווי אָפט איז איהר שעפֿ-פּערישקייט פּערווענדט געוואָרען אויף קלייניגקייטען, ס'איז אָבער קיין ברירה נישט געווען. בייטאָג פלעג איך שרייבען מעמואַרען און וויזיעס: אין אָבענד געשפּילט שאָך אין אַ קאַנדיטאָריי, און אַז עס האָט זיך מיר איינגעגעבען אויסצולייזען אַ פּויער פֿון געפאַר בין איך געווען גליקליך. אייניגע חדשים שפּעטער איז דאָס לעבען געוואָרען גאַנץ מאַנאָטאָן און

איך האָב גענומען בענקען צוריק קיין לאַנדאָן צו מיין גוט באַזוכט געשעפט, נאָך דעם כסדרדיגען אָפּפּלום און צופּלום פּון יואוועלען און פּריינד, קונים און סוחרים.

אין די ערשטע חדשים איז ירושלים געווען פאַר מיר די ליכטיגסטע שטאָט אינם אַטלאַס פון דער וועלט. אַז איך בין פאַרבלייגענאָנגען אַ גאַס צום ערשטען מאָהלהאָב איך געהאַט דאָס געפיהל, ווי איך וואָלט אויפגעשניטען בלעטער, וואָס קיינער האָט נאָך נישט געלייענט. אַ וויילע שפּעטער האָבען זיי אָנגעדויערן אויסזעהען ווי אַלטע טשעקען, צעוואָרפען אומעטום. פון טאָג צו טאָג האָט אַלץ מעהר בליי זיך גענומען צוקלעבען צו מיין פען, דער טינט פלעגט ווערען אנעמיש, און דאָס וואָרט — האַמעטנע און אָן קאַליר.

טיילמאָל האָב איך אויפגעהויבען מייע מידע אויגען, און נאָכגעקוקט אַ רייה קעמלען פאַרבלייגען. קיין בעשעפעניש אין בריאת העולם, הויך-אַבצאַסיגע פרויען אָן ספּק אַריינגערעכענט, טרעט נישט אזוי זאָרגפּעלטיג ווי דאָס קעמעל. יעדער טראָט איז אַ נחמה'דיג צערטלען מאַמע-ערד; נישט סתם אַ צופּעליג צערטלען פון צייט צו צייט, נאָר אַזעלכעס, וואָס ציהט אַרויס דעם וועהטאָג ווי אַ פּיאַווקע. ביי יעדען טראָט געהט אַדורך עפעס אַ ציטער דורך זייערע אברים, מחמת זיי ווייסען, אַז זיי טרעטען אויף אַ הייליגען גוף. בשעת'ן געהן ציהען זיי אַריין אין זיך פּריש חיות פון די ווייטע מדבריות, און מיט זייער קיהלען אַטעם בלאָזען זיי עס אויס אויף די וואונדערן פון ירושלים. זיי ציהען אַזוי דורך די שמואָלע געסלעך פּונקט ווי דורך דעם רחבות'דיגען וועג אין דער מדבר, שפּילענדיג אַ שטילען ניגון מיט זייערע שאַקלענדיגע גלעקעלעך גוכר צו זיין אַ בייז אויג, און צו פּערטויבען אַביז אויער. זיי טראָגען די לאַסטען פון דורות אויף זייערע רוקענס, מחמת זיי זיינען אַזוי אַלט ווי די דורות, און פאַרקערפּערן די צייט, וואָס איז שוין געווען. זיי געהען פאַרביי די נייע גאַסען, און די נישט-אַכטזאַמע, אָן קעפיגע אויטאָמאָבילען, און לאָזען אַראָפּהענגען זייערע ליפען מיט גרינג-שעצונג, הויבען אויף זייערע פאַרצייטיגע קעפּ איבער די העכסטע, מאָדערנע געביידעס, בויגען זייער געניק אויף רעכטס און לינקס, און זוכען די וואונדער-וועלט פון קרמונים. „וואו איז זי? וואו האָט זי זיך אַהינגעטוהן?“

דעמלט פלעג איך דערהערען דעם רופּ: „געה, גורט אָן דייע לענדען מיט אייזען. טוה דיר אָן דעם שטאַלענעם פּאַנצער פון דיין בשורה. שריי אויף די גאַסען ווי אַן אייזעל. וואָרן! רופּ! שעלט!“ איך פלעג געהאָרען,

און געהן מיט אן אויפגעהוויבענער ברוסט און העמערנדיגע טריט ארויפצו
שטייגען צום שפיץ בארג. איידער אָבער איך פלעג אַהינקומען פלעגט מיר
די ברוסט איינפאלן, און מיין פלייצע זיך איינהויקערן, מיינע פיס האָבען
זיך געטרייסעלט, און כ'פלעג מתפלל זיין, „האָב דהמנות! אָה, גאָט! צו וואָס
האָסטו מיר געשיקט צו גרינדען הייליגע שיינקייט?“ און איידער כ'האָב גע-
קענט דערהערען דעם ענטפער, האָב איך מיר אַראָפגעגליטשט, און בין גע-
פאלען טיפער, טיפער.

נאָך מעהר האָט אהביאל געליטען פון מיינע מפלות. זי האָט געלעגט די
האָפנונג פון מיין פאָלק אויף מיר, און יעדעס מאָהל ווען איך בין געפאלען,
האָט זי געזעהען מיין פאָלק פאלען. אַ סך מאָהל, אויפגעענדיג די טיהר
פון איהר אַרבייטס־צימער האָב איך געזעהן, אַז איהר גאָלד און איהרע
הענד זענען בערעקט מיט טרעהרען.

דער לעצטער אויספערקויף

די צוויי דירעקטאָרען, אהביאל און דער מחבר, האָבען אין פרייהלינג 1936 ליקווידירט די גאַלעריע.

מיר האָבען איינגעפאַקט די סקולפּטורען, מיטן אויסנאַם פון די צוויי בראַנז פּאָרטרעטען פון די דירעקטאָרען, וועלכע מיר האָבען איבערגעלאָזט פאַרן בצלאל-מוזעאום אין ירושלים, זיי זאָלען דאָרט בלייבען אויף אייביג ווי אַן אזהרה פאַר אַנדערע, וואָס וועלען אפשר האָבען ברעה נאַכצופאַלגען אין די פּוס-טריט פון אונזער חלום...

מיר האָבען איינגעפאַקט דאָס מיניאַטור געוועלכעלע, און אויך דעם דעפּאָרטמענט פאַר די צויבער-מענטשעלעך.

מיר האָבען איינגעפאַקט די אַלטע, זילבערנע קמיעות, וואָס מיר האָבען געזאַמעלט אין ירושלים. אַט די דאָזיגע קמיעות, די שענהנסטע און הייליגסטע בעצירונגען פון לאַנד, וואָס דער אַלטער דור האָט פון זיך אַראָפּגעוואָרפען, דער מיטלעער דור האָט נישט אויפגעהויבען, און דער נייער דור איז מבוזה, האָבען מיר צונויפגעקליבען און ווידער אויפגעלעבט מיט אונזער ליבשאַפט. מיר האָבען אויך איינגעפאַקט דאָס ביסעל אַנטיקען וואָס האָט זיך אונז איינגעגעבען צוזאַמען צו נעמען אויף אונזערע נסיעות אופּין נאָהנטען מזרח. די באַבילאָנישע בלאָשטיין-פאַטשערקעס און וואַלצען, וואָס האָבען זיך גע- גילגולט דורך פינף יאָהר-טויזענדער ביז זיי זיינען געקומען אין אונזער רשות אַריין אין באַגראַד; די פאַרצייטיגע עגיפטישע טרעהרען-פלעשעלעך, וועלכע מיר האָבען איינגעקויפט אין אַלעקסאַנדריען, איצט גאַנץ לעער, אָבער זייער רעגענבויגען-פאַרביגע שיינקייט און לעבהאַפטיגע צאַרטקייט האָבען אַלץ נאָך פּעראַייביגט די טרעהר; די אויעררינגען פון פאַלמיראַ, און די גאַלדענע פינגערלעך, וואָס האָבען נאָך אַלץ בעווערשט די באַזאָרען פון דמשק, הנם די פינגער פון די רוימער זיינען שוין לאַנג לאַנג דאַרט נישט גע- ווען די מושלים.

יעדע זאַך איז געווען פּערפאַקט אין-הילצערנע קאַסטענס אַ חוץ אַ געלע-

כערט זילבערן בשמים-ביקסעל פון זעהר פיינער דייטש-אירישער פאכמעניש-
קייט אין זיבענצנטן יארהר-הונדערט. געקויפט האָב איך עס אין תל-אביב ביי
א נאָבעלער פרוי, וואָס האָט געשטאַמט פון אַ לאַנגער רייה הייליגע אידען.
זי האָט עס אָבעראַטעוועט פון אַ צאָרישען פּאָגראַם, און ס'איז געווען צו-
בויגען און צובראָכען, און דאָס טיהרעלע האָט געפעהלט. נאָר נאָך דעם ווי
אהביאל האָט עס רעפּאָרירט, און געמאַכט דערצו אַ ניי טיהרעלע, האָט עס
מעהר נישט געברויכט קיין בשמים, כדי צו געבען אַ געשמאַקען רייה, פינקט
ווי אַלט-ענגלישע, זילבערנע טהיי-לעפעלעך זיינען, מחמת זייער שיינקייט,
זיס אין מויל לגמרי אָן צוקער. אין ירושלים אין מיטען סאָג זעהט גאָלד אויס
בלויך און זילבער — טונקעל, אָבער דאָס בשמים-ביקסעל איז געשטאַנען
אויף אַ האַלצענעם קאַסטען אין דער ליקוויריטער גאַלעריע ווי אַ לייכט-
טהורעם — אַ דענקמאָהל פאַר דער הערליכקייט פון אירישער סבלנות.

אין אַט דעם לעצטען מאָמענט, ווען אַ הויז דעם בשמים-ביקסעל איז
מעהר נישט געבליבען צו פּערקויפען, איז אָנגעקומען אַ קונה. איך האָב איהם
געזאָגט מיין פרייז, פּלוס דעם תנאי, אַז דער קויפּער מוז רעפּאָרמירען אַ
תפילה אין סידור. אַנשטאַט צו זאָגען, שבת-צורנאַכטס ביים שמעקען די
בשמים „לְהַכְרִיֵּל בֵּין קוֹדֵשׁ לְחֹל“, זאָל ער זאָגען, „לְהַכְרִיֵּל בֵּין קְדוּשַׁת הַשֶּׁבֶת
לְקְדוּשַׁת הָעֲבוּדָה“.

הגם ער איז געווען צופרידען מיט'ן בשמים-ביקסעל, איז איהם אָבער
דער הויכער פרייז און די דערהויבענע תפילה נישט געפעלען. „איך בין נישט
קיין שטרענג אָפּגעהיטענער איד“, האָט ער געזאָגט, „נאָר איך האָב פיינד
צו קעמפען געגען אַלטע מנהגים. איר געווינט סאָי ווי גאָרנישט געגען זיי.“
איך האָב געענטפּערט, אַז ווען עס האַנדעלט זיך אין אַ גרויסען אידעאל, מוזען
מנהגים רעפּאָרמירט ווערן. „זענט איהר גרייט צו רעפּאָרמירען אייער פרייז?“
האָט ער געפּרעגט. „יאָ“, האָב איך געענטפּערט. „איך וועל אייך געבען
אַ הנחה אויף 33%, אויב איהר וועט מיר מבטיח זיין צו זאָגען די תפילה
אויף מיין אופן.“

ער האָט געזאָגט די תפילה און צוגעזאָגט צו באַצאָהלען...

דערנאָך בין איך אַרויפגעגאַנגען אויפ'ן פּלאַצען דאָך פון הויז, פון וועל-
כען מען האָט געקענט זעהען גאַנץ ירושלים, דאָס נייע און דאָס אַלטע, און
די בערג-אַרום, איך האָב מיך געזענענט דערמיט, און גערערט צום הר-הצופים.
„איך פּאָהר אַוועק קיין לאַנדאָן. דער הלום פון דעם הייליגען געוועלכ

איז געבליבען אומפעררווירקליכט. אָבער די זעהונג, וואָס איך האָב געזעהן אויף דיר, וועט יאָ מקוים ווערן. פון איצט אָן וועט מעהר קיינער נישט שפּאַטען פון דיר, און זאָגען, "זעה, זי איז תמיד מעוברת און געווינט קיינמאָהל נישט," וואָרום דו וועסט יאָ געוויינען. פונקט ווי דער באַרג סני האָט געבוירען דאָס קינד שבת, אזוי וועסטו האָבען זעקס קינדער. אַלע וועלען זיין שעהן, פריי און שעפּפּעריש. די נעמען פון די קינדער דייע וועלען זיין די זעקס טען פון דער וואָך."

און דער הרהצופים האָט נאָכגעזאָגט זעקס מאָהל אמן.

זעהען און הערען?

דעם גאנצען פריהמאָרגען בין איך געשטאַנען אויפ'ן הרהצופים מיט אַ וועהר טאָג אין יעדען אבר, מחמת אין אייראָפּא אין מיין פּאַלק געלעגען צו טרעמען אונטער ברוטאַלע פיס. די צייטווייליגע צענטראַל-אייהאַפּעאישע מושלים האָבען פּערביטערט די יודישע עגזיסטענץ, פּעראומווירדיגט זי מיט זייער גיפּט און גאַל אין לשער. אפילו די זון אויף ירושלים'ס הימעל האָט געהאַט די מראה פון אַ געלער לאַטע.

איך האָב געפּרעגט די אַלטע קשיות. „אַה, גאַט, פאַרוואָס איז דער מענטש מסוגל צו האָבען רחמנות און פּעהיג אויף אַט אַזאַ אכזריות; און פאַרוואָס האָסטו אונז בע'חנ'ט מיט אַזויפיל הערליכקייט און געפּלאַגט מיט אַזויפיל אומ'כבוד? ווי קומט עס, אַז מיר, וואָס האָבען געגעבען אונזער'ס אַ קינד צו די אומות העולם פאַר אַן ערלעהער, זיינען אַליין נישט אויסגע- לייזט? וואָס מוזען מיר טוהן כדי צו ווערען ערלעהזט?

„אַה, גאַט, ענטפּער מיר! איך ווייס, אַז דו ביסט נישט **God** און זיכער נישט **Gott** אויף גאַטישער שריפּט מיט טאַפּעלטע **tt** וואָס זענען שאַרף ווי שפיזען, און יעדע איז איינגעטונקען אין גיפּט. איך רופּ דיך אפּשר מיט טויענדער נעמען, אָבער אין מיין לעבעדיג האַרץ איז דער הייליגער נאָמען דינער אויסגעקריצט ווי יהוה. דו ביסט דער מקור פון לעבען, און איך געהער צו דיר, און אַהן דיין אַהטעם קען איך נישט לעבען. דיין אייביגער נאָמען אויפ'ן הייליגען לשון און האַרץ איז „היה, הוה, ויהיה;“ נאָר מוזען דען אינזערע יסורים זיין אַזוי אייביג ווי דיין נאָמען?”

און ווי איך האָב אַרויפגעבליקט פון דער ערד צום הימעל אויף אַן ענטי- פּער, האָב איך געזעהען אַ בוים אַרויסוואַקסען פון דער ערד, פון דעם סאַמע פּונקט, וואו מיר האָבען געגאָהרט אויפצובויען אונזער הייליג געוועלכ. דער בוים איז געווען זעהר גרויס, כמעט דערגרייכט צום הימעל, און געהאַט זיעבען געוואַלדיגע צווייגען ווי די מנורה, און די צווייגען האָבען בעדעקט דעם האַרץ- זאָנט פון עס ביז עס.

אין צווייג האָט געבליט ווי אַ כלה אין אַ ווייס חופה־קלייד. געבלישטשעט מיט שעהנקייט און גלאַנץ; נאָר די אַנדערע זעקס צווייגען זיינען געווען ווי גרויע געלכ־געפלעקלטע שלאַנגען, וואָס האָבען זיך געדערעהט, געקנוילט, און געשפיגען טומאה אויף אַלע עקען פון דער ערד.

איך בין אַנידערגעפאלען כורעים, זיך איינגעבויען ווי אַ פראַגע־צייכען, מיינע אויערען ווי פראַגע־צייכענס, מיט די אָהן־צעהליגע פראַגע־צייכענס פון דעם גלות־מיקראָב אין מיין בלוט. „רבנו של עולם, וואָס זאָל אַטאָ דאָס בעטייטען? עס איז דאָך מסתכא אַן ענטפער אויף מיינע קשיות, איך קען איהם אָבער נישט פערשטעהן.“

דער ענטפער איז געקומען דורכ'ן מויל פון גאַנצען קאָסמאָס, דאָס קול פון יהוה. „אַט דער דאָזיגער בוים, וועלכען דו זעהסט, איז די וואָך פון זיעבען טעג. די מנוחה־דיגע כלה־צווייג, דאָס איז דער טאָג פון שבת. די זעקס קאָנוואַלסיווע צווייגען, דאָס זיינען די זעקס טעג פון אַרבייט. עס איז געווען אַ צייט, ווען די כלה־צווייג איז געוועזען פונקט אזוי קאָנוואַלסיוו, און געהאַט די זעלביגע מראה, וואָס די אַנדערע זעקס צווייגען, ביז דאָס פּאָלק ישראל איז אַרויסגעקומען פון גלות־מצרים, און האָט אויסגעזוויגען דעם סם־המות פון דער דאָזיגער שבת־צווייג, און אַריינגעגאַסען זיין בלוט אין איהר. דו זעהסט די קרוין פון שבת? זי לויכט מיט'ן ליכט פון גאָט'ס הייליגער שכינה.

„און ישראל וועט נאָך מוזען אויסהיילען די זעקס צווייגען פון די פער־שוועבטע טעג פון אַרבייט, וועט נאָך מוזען אויסלייזען די ימיהעבודה פון דעם תומר, וואָס דריקט זיי און דערשטיקט זיי. דעמאָלט וועלען אַלע טעג, וועלכע שוועבען צווישען הימעל און ערד, זיין אזוי פרוכטבאר ווי מיין ערד און ווי מיינע הימלען.“

„צו הייליגען אַלע טעג, אַט דאָס איז ישראל'ס שליחות. ער האָט געד ליטען פאַר'ן שבת; און פאַר די טעג פון דער וואָך וועט ער ליידען נאָך מעהר, אָבער נישט אומזיסט. געה, זאָג אָן, איך בין מיט דיר. אַט דאָס איז דיין בשורה.“

אַלע מיינע פראַגען זיינען געווען פערענטפערט. נישט קיין מסופק דינער ליידענרער, נאָר אַן איבערצייגטער שליח, איז אַראַבגעשטיגען פונ'ם באַרג. ביים באַדען פון ירושלים האָב איך אַ נדר געטון, אַז איך וועל מאַכען אַלע טעג געהערען צו גאָט.

דער יסוד פון שבת

הגם געשעפטלעך שטארק פערנומען אין לאַנדאָן, האָב איך אָבער דאָך כסדר נאָכגעטראַכט איבער דעם חזיון פון בוים אויפן הר־הצופים, און איבערגע- לעהגט דאָס אין מיין מחשבה. אַז מיר אידען האָבען אויפגעבויט דעם שבת־ בנין, זיינען מיר אָהן ספק די הויפט אַרכיטעקטען פון דער געשיכטע. וואָס פאַר אַן אַנדערער נאַציאָנאַלער דענקמאַהל קען זיך פּערגלייכען מיט דעם דאָזיגען געבוי? עס פּערנעמט אַ זיעבענטען חלק פון לעבען איבער דער גאַנצער וועלט. איז אַזוי געגורנדפּעסטיגט אויף דער ערד, אַזוי הימליש בע- לויכטען, אַזוי קאָסמיש געבויט, אַז אַלע מענטשען־קינדער, און די מלאכים פון גאָט, און די חיות פון פּעלד, קענען אַריינגעהן דרינען יעדערער און זיין טאָג, צו דיענען גאָט יעדערער אויף זיין אופן. און פון זיין פונדאַמענטטיין האָבען מיר אויסגעהאַקט אַ טראָהן פאַר דעם רבונו של עולם, אויף איהם צו זיצען בשעת ער טוהט משפּט'ן זיינע קינדער מיט שבת־ליבשאַפט. עס איז זיין כּסא־הכבוד.

מיר, די באַרעמהערציגע קינדער פון דעם אב-הרחמן, האָבען געליעבט אונזער פּאָטער אין הימעל מיט דער ליבשאַפט פון אַ קינד פונ'ם סאַמע אָנהויב אָן. ווען ישראל האָט געזעהען ווי גאָט אַרבייט אַזוי שווער, און אַזוי טאַלאַנטפול, גאַנצע זעקס טעג אָהן זיך אָבצורוהען אפילו אַ רגע, האָט ער זיך געבעטען ביי גאָט צו ביה־השמות דעם זעקסטען טאָג, אַז ער זאָל אויפ־ הערען צו אַרבייטען. „זעה, רבונו של עולם, דריי שטערען זיינען שוין אַרויס: עס איז צייט דו זאָלסט דיך אָברוהען.“

האָט גאָט טרויעריג געענטפּערט, „איך האָב ליידער אַלץ נאָך נישט געטוהן גענוג.“

„נישט גענוג! ווען דו וואָלסט נישט געטוהן מעהר ווי נאָר אָנגעצונדען יענע דריי שטערען, וואָלסטו שוין דיר פּערדינט מנוחה. עס טוהט מיר לייד, נאָר איך קען דיך נישט לאָזען ווייטער אַרבייטען.“

„אָבער דער מענטש, דער מענטש!“ האָט גאָט געביילט זיינע פּויסטען,

געגאנגען ארויף און אראָב, און געשריגען. "דעם גאָנצען טאָג האַלט איך איהם אין איין באַקען, און ער איז נאָך אַלץ רוי. וואָס זאָל איך טוהן מיט איהם? מיט די חיות, עופות, און מיט'ן גאָנצען פירמאמענטי האָב איך נישט געהאַט אַזויפיל צרות און ענטווישונג, ווי מיט איהם. ישראל, קענסט דאָך אַליין זעהען, אַז ער איז נאָך אַ שטיק רויער גולם. און דו ווילסט, איך זאָל מאַכען שבת און רוהען. ער האָט דאָך געזאָלט זיין דער שטאַלץ פון מיין אַרבייט און די קרוין פון מיין יצירה, דער מושל איבער דעם מלכות פון חיות, עופות און פיש! וואָס וועלען די בעשעפענישען זאָגען, ווען זיי וועלען איהם זעהען? נאָך אַ גליק, וואָס כ'האָב זיי נישט באַשאַנקען מיט דער ברכה פון געלעכטער. "און דו, ישראל, צווינגסט מיך צו לָאָזען ליגען מיין עיקר אַרבייט נישט פּערענדיגט, און זיך אַברוהען. וואו איז דיין שכל, דיין פאַרשטאַנד האָ? פונקט ווי די ברואים קענען נישט לָאָכען, אַזוי קענסטו נישט פּערשטעהען." דער בורא האָט אַרויסגענומען דעם מענטשען פון אויווען און געוויזען ישראל'ן.

"נאָ, זעה! איז ער רוי אָדער איז ער רייף? זעה, ווי צומישט ער איז. ער ווויסט נאָך אפילו נישט וואו צו ווענדען זיינע אויגען, און בעמערקט נישט די בעשיינפערליכקייט פון די זאַכען, אויף וועלכע ער קוקט. און די גאַנצע וואָך ווי איך האָב דאָס אויסגעקוקט אויף איהם! געמיינט, אַז ער וועט שעצען און זיך פּרעהען מיט מיין בעשאַפונג. זאָל איך איצט ווידער בלינד און טויב מאַכען די נאַטור, ווייל דער מענטש קוקט און זעהט נישט, הערט, נאָר פּערנעמט נישט? זאָל אויסשטראַהלונג צוריק איינשרימפען, און פּראַכט צוגעהן, ווייל ער איז מיר נישט געראַטען? הער דיך צו צו איהם! דער גאַנצער תּוהו־וּבוהו פון פּאַר די ששת־ימי־בראשית זידט אַלץ נאָך אין זיין בלוט. ער האָט נאָך נישט קיין מנוחה אין זיין פּערשטאַנד; קען נישט אַרויסאַטעהמען מיין נאָמען ריין. ריהר אָן די פינגער שפיצען זיינע! אייז! פשוט נישט מעגליך אַריינצוברענגען דעם פונק פון רוה־הקודש אין זיי. און דו ווילסט איך זאָל מיך אַנטוהן אין דעם מלבוש פון מנוחה, מיט דער קרוין פון צו־פּרעדענהייט אויף מיין קאָפּ. וויאָזוי קען איך מאַכען שבת ווען מיין בע־שאַפונג איז נאָך אין אַזאַ מעמד? ישראל, ישראל, אין נאָמען פון הימעל און ערד לָאָז מיך אָנגעהן מיט מיין אַרבייט."

האָט ישראל געשריגען, "צו וואָס טויעגן הימעל און ערד אָהן דעם שבת?"

הָאָט כּבִּיכּוֹל גַּעשְׂרִיגֶען, „צו וואָס טוּיג דער שבת אָהן דעם מענטשען?“
ישראל האָט געזעהען, אַז דער בורא איז שוין זעהר מיעד. האָט ער
איהם געבעטען, „מאָך שבת, טאַטעשי. איך זעה, בין מסכים. דער מענטש
איז טאַקע נאָך זעהר רוי, אָבער דער שבת וועט איהם שוין רייה מאַכען.“
דעמאָלט האָט דער האָר נאָט זיך געלאָזט איבערריידען, אַז ס'איז געד
קומען די צייט אויפצוהערען, און האָט אויסגערופען, „זאָל זיין שבת,“ און
געהייסען דער שכינה אָנצונדען די ליכט.

„עס איז שוין שפעט,“ האָט זי געזאָגט, „וואו וועל איך נעמען ליכט?“
האָט גאָט געענטפערט, „ישראל וועט זיין ביי אונז שבת, און איבער
זיינע אויגען זאָלסטו מאַכען די ברכה.“

מוציא־שבת, ווען ישראל האָט אַראָבגענידערט פון הימעל, האָט ער דער־
זעהלט אַלע כּרואים אויף דער ערד, אַז מהיום ועד הלאה וועט הקדוש ברוך
הוא רוהען דעם זיעבענטען טאָג פון יעדער וואָך, און דער מענטש וועט רוהען
ווי גאָט.

„און מיר נישט ווי דער מענטש?“ האָבען די חיות געפרעגט, און אַראָב־
געלאָזען די אויגען, אינגאָרירט פון גאָט און מענטש.

האָט ישראל אין זיין גרויס רחמנות זיי געזאָגט, „יא, איהר וועט אויך
רוהען ווי דער מענטש, ווי דער מענטש וואָס רוהט ווי גאָט.“

חיות, ווייל זיי האָבען מעהר אינסטינקט, זיינען זיי מעהר דאַנקבאַר ווי
דער מענטש. און זיי האָבען טאַקע נישט געוואוסט וויאָזוי גענוג אויס צו
דריקען זייער דאַנקבאַרקייט. צום ערשט האָט דער אָקס און דאָס אייזעל
צוגעזאָגט צו אַרבייטען טאַפעלט אַזוי שווער אין די זעקס אַרבייט־טעג צו
פּערגיטיגען פאַר דעם איינעם טאָג רוה. זיי זיינען אָבער נישט געבליבען
צופרידען, וואָרום אינסטינקטיוו האָבען זיי געפּהילט, אַז דער טאָג פון שבת
מוז פיהרען צו דער גרונדפּעסטיגונג פון אַ משיחישער עפּאָכע, ווען אַרבייט
וועט זיין אַ פּרייד פון שעפּפּערישקייט.

האָט דאָס אייזעל צוגעזאָגט צו טראָגען דעם משיח, און צו וואַרטען
געדולדיג אויף זיין קומען. „קיינער האָט נישט אַזאַ געדולד, ווי איך,“ האָט
עס געזאָגט.

האָט דער אָקס געזאָגט, „מיין גרויסע אַמביציע איז גע'שחט'ן צו ווערען
צו דער סעודה, וואָס דער בעל־הבית וועט זיכער מאַכען פאַר משיח'ן.“
אַז דער לויתן האָט דאָס דערהערט, האָט ער זיך גלייך געמאָלדען פּריי־

וויליג צו זיין דער פיש וואָס מען וועט עסען אויף דער סעודה. זאָלען די צדיקים אויך אַמאָהל אַהנאה האָבען פון עפעס רעכטס, וואָרום קיינער ווייסט נישט אזוי גוט ווי איך וואָס עס הייסט האָבען זיעבען פרייע נישט־געשטערטע טעג אויף זיעבען פרייע נישט־געשטערטע ימים.

האָט ישראל געזאָגט צו אַלע דריי, „איהר קענט זיין זיכער, אַז אייער רצון וועט געטוהן ווערן.“

און יעדער איינער איז זיך גענאָנגען זיין וועג, אַלע אָבער מיט איין כוונה ענטגעגען צו געהן משיח'ן.

דער בוים פון ישראל

ווען איך בין דאָס ערשטע מאָהל איינער אליין אַרויפגעגאַנגען קיין ירושלים, איז עס געווען ערב-פסח, 1934 און צוויי פריינד האָבען צו בין-השמשות מיך געפיהרט אין דער אַלטער שטאָרט אַרײַן. זיי האָבען מיר געוויזען די פיער פערצייטיגע שוהלען, וועלכע זיצען צונויפגעפרעסט איינע נעבען דער אַנדערער, ווי פיער פרומע זקנות, וואָס הערען זיך צו צו אַ מגיד'ס דרשה אַ שבת נאָכמיטאָג; און זייערע הערצער האָבען געלאָפט צום טאַקט פון שיר-השירים, לויט דעם מנהג פאַר'ן דאָזיגען טאָג.

דערנעבען איז געשטאַנען אַ תימנ'ער אירישע פרוי פאַר איהר טיהר. זי איז געוועזען אָנגעטוהן אין אַ פיעל-פאַרביג געהאַפטען קלייד, נאָר איהר אירישער חן איז געווען איהר שעהנסטע הלבשה און איהרע מעשיס-טובים האָבען זי בעצירט. נעבען איהר איז געשטאַנען אַ קרוג מיט וואַסער, און אַ קלאהר האַנטרוך געהאַנגען ביי דער מזוזה. זי האָט געוואַשען דאָס פנים און הענד פון יעדען פערבייגעהענדיגען קינד, וואָס האָט זיך געפיהלט היים און ברודיג, גענומען זיי אויף איהרע אַרעמס אַבצוואווישען זיך מיט'ן האַנד-טוך.

מיר האָבען זי געגריסט מיט „שלום!“ זי האָט געענטפערט „שלום וברכה, און אַ פרעהליכען יום-טוב.“ אַזוי ווי איהר טיהר איז געשטאַנען אָפען, און זי האָט פערשטאַנען אונזער פעראינטערעסירונג, האָט זי אונז אַריינגעבעטען אינוועהניג.

„אָט-אַ דאָ,“ האָט זי געזאָגט, „האָב איך זעקס חדשים געלעבט גליקליך מיט מיין מאַן. דערנאָך איז ער פערלוירען געגאַנגען אין דער ענגלישער אַרמעע בשעת דער וועלט-מלחמה. דאָ וועל איך שוין וואַרטען אויף איהם ביז מען וועט מיך רופען פון הימעל. אַדער אפשר וועט ער זיך נאָך אומי קעהרען.“

דאָס קליינע צימערעל האָט געהאַלטען זיעבען פוס די לענג, פיער די ברייט. דרינען איז געשטאַנען אַ קליין, שמאָל בעמל, און דרויף אַ טישעלע

מיט צוגעגרייטע פסח־מאכלים, און די מאכלים פערדעקט מיט א טוך, אין וועלכען ס'זיינען געווען אריינגענעהט שטיקלעך זיידענס, לייזער, און סאמעט, און אייניגע שטיקלעך האָבען געגלאַנצט. אויף די ווענד זיינען גע־האַנגען תפילות, געשריבען אויף פאַרמעט און אויף אויסגעשניטען פאַפיער; און אויך א זילבערנע קמיע, אויף וועלכער ס'זיינען געווען איינגעגראַווירט די נעמען פון זיעבעציג מלאכים. אויף דער ווייסער מזרח-וואַנד, ענטגעגען איבער דער טיחר, איז געווען געמאַלען אַ בלויער הירש, פול מיט בעוועגונג. אונטער דעם הירש איז געזעסען אַ יונג מיידעל, האַלטענדיג די הענד אויף דער שוים און שאַקלענדיג זיך מיט עקסטאַז צום ווידער־קול פון שיר השירים, וואָס איז אַריינגעד־רונגען פון די פיער שוהלען; און התלהבות'דיג זיך אָנגעשלאָסען אינ'ם געזאַנג ביז דאָס גאַנצע פנים איהר'ס האָט געלויכטען. די תימנית האָט אונז ערצעהלט וויאָזוי זי איז זיך מפרנס ברוּח פון וואַשען וועש, אָבער דאָס יונגע מיידעל האָט זיך כלל נישט בעטהייליגט אינ'ם שמועס. זי האָט כסדר געזונגען שיר השירים, און ווען זי האָט אויפ־געמאַכט איהרע אויגען, האָב איך געזעהען, אַז זי איז בלינד.

זי האָט געהאַט אַ געוועהנליכען ארץ־ישראל'דיגען נאַמען. מען האָט זי גערופען „מזל". ווען מיר האָבען זיך אומגעקעהרט קיין לאַנדאָן אין פרייהלינג 1936, האָט אהביאל אויסגעמאַהלען אַ בלויען, לויפּענדיגען הירש אויף דער מזרח־וואַנד פון מיין ווייס צימער. כמעט יעדען טאָג בין איך געזעסען אונ־טער דעם הירש, זעהענדיג חזיונות; בין אָבער נישט געווען בכח צו בע־שרייבען וואָס איך האָב געזעהען.

בשעת איך בין אַזוי אַמאָהל געזעסען אַ זומערדיגען פריהמאַרגען, איז געקומען אַ יונגע ענגלענדערין מיך נעמען אויף אַ שפּאַציר אין איהר אָפּענעם אויטאָ אַוועק פון די לאַנדאָנער גאַסען צו די ערקוויקענדיגע בערג. ווען אירען וואַלטען געהאַט אָט די דאָזיגע בערג, וואַלטען זיי געוועזען אַ פעסטונג און אַ בימה פאַר די נביאים. די גריכען, אין הסכם מיט זייער מיטאַלאָגיע, וואַלטען געגלויבט, אַז די זיג־זאָגיגע בערג זיינען עסקולאַפּיוס'ענס שלאַנג, און אַז דער, וואָס דיהרט אָן איהר קאַפּ איינמאַהל אַ יאָהר, ווערט גלייך גע־געזען פון אַלע יעהרליכע חולאַת'ן. מיין פריינדין, אַליין אַזוי שעהן ווי העלענע, האָט איינגעשטימט מיט די גריכען.

מיר זיינען געווען אַלטע גוטע פריינד, יאָהרען פריהער געהאַט געמאַכט אַ פריינדשאַפּט־בונד איבער אַ בערגעל יאוועלען; און די פריינדשאַפּט, וואָס

די שטראהלען פון איידעלע שטיינער בינדען צונויף, קען נישט איבערגעהאקט ווערען אפילו מיט דער האק פון צייט. זי איז תמיד איבערגעשטיגען מייןע אויסגעצייכענטסטע וואוועלען מיט איהר קלאסישער שעהנקייט און מיט איהר שלימות'דיגער נשמה, וואָרום זי איז איינע פון יענע, וועמען אלע צייט-אלטערס געהערען מיטאמאָהל. און וואויל איז אָט אַזעלכע. יעדער טראָפן מיס'היים, וואָס דער האָר פון לעבען גיט זיי צו טרינקען, איז אָנגעשעפט פון זיעבען קוואַלען, און האָט זיעבען איינגעשאַפטען: דאָס וואונדער פון געבורט, דעם חידוש פון אַ קינד, די ווילדקייט פון דער יוגענד, די קאָנסאָלידירטע קראַפט פון רייפקייט, דעם ישוב'הרעת פון די מיטעלע יאָהרען, די צייטיקייט פון זקנה, און דעם קראַמפּ פון טויט.

יעדער שעפּפּערישער מענטש אָדער שעפּפּונג, וועמען עס פּעהלט איינע פון אָט די דאָזיגע אייגענשאַפטען, מוז אונטערגעהן, מחמת נאָר דער שלימות'דיגער מענטש קען איבערלעבען דעם מבול פון דער צייט. נח איז ניצול גע-וואָרען, ווייל סאי ער סאי זיין קונסט'ווערק, די תיבה, און די זעלמענע מינים, וואָס ער האָט געזאַמעלט, אלע זיינען געוועזען פונקט שלימות'דיג. און פון דעמאָלט ביז צום היינטיגען טאָג ברענגט די צייט אום אלע מענטשען, און אלץ וואָס מענטשען שאַפען, און אלץ וואָס זיי זאַמלען איין, וואָס בעזיצט נישט די זיעבען מידות פון שלימות. דער זיעבען-פאַרביגער רעגענבויען איז אַ בונד מיט אלע צייט-אַלטערס, און בעשטעהטיגט דעם דאָזיגען אמת. בשעת'ן פּאָהרן האָבען מיר גערעדט פון דעם איד'ס טראַגעדיע צווישן די איינגעפונדעוועטע פעלקער, דעם איד, וואָס זיין ביטער, הימלאָז געשריי וועקט נישט אויף דער מענטשהייט'ס געוויסען. כדי מיך אַביסעל אויפצוהייטערען, האָט זי פּלוצלונג אַ פרעג געטהון, „אפשר וואָלסטו, מיט דיין ליבשאַפט פאַר דער מיניאַטור קונסט, געוואָלט זעהען די קלענסטע, אַלטע קירכע אין ענג-לאַנד?“

„מיט פּערגעניגען, וואו געפינט זי זיך?“

„אין ווילינגטאָן, די לאַלינגטאָן קירכע, נישט ווייט פון מיין הויז.“
 „דער מוזיקאלישער קלאַנג פונ'ם נאָמען איז מיר פאַרגעקומען בעקאַנט, און מיך דערמאָהנט, אז איך בין שוין דאָרטען געוועזען מיט אייניגע יאָהר צוריק, און ווי אינ'ם בית-עלמין, וואָס ליעגט אויף אַ בערגעל, האָב איך גע-זעהען אַ הויכען, אַלטען בוים, פּערפּוילט און הויך דורך זקנה, אָבער מיט צוויי גרויסע, גרינע צווייגען אַרויסוואַקסען פון זיין שטאַם. כ'בין צוגעגאַנגען

א קוק טוהן אויף איהם, בעטראכטען דאָס וואונדער, און האָב אויפגעשריבען מיט אַ בלייפֿערער אויף דעם זיך קרישלענדיגען האַלץ, „עס איז נאָך דאָ אַ האַפענונג פאַר'ן פּאָלק ישראל.“

„איך וואָלט זעהר געוואָלט זעהן דעם בוים,“ האָט זי געזאָגט, ווען איך האָב איהר ערצהלט פון איהם.

מיר זיינען אַריינגעגאַנגען אויפ'ן בית־עלמין, און געזוכט און געזוכט, אָבער נישט מעהר געקענט געפינען דעם בוים.

צום סוף האָבען מיר געפונען דעם פיענעק בעדעקט מיט ווילדע גראָזען. זעהענדיג דאָס איז מיר פינסטער געוואָרען אין די אויגען, און כ'האָב געפיהלט, אז איך חלש. האָב איך אָנגעלעהנט דעם קאָפּ אויף מיין פריינדיג'ס אַקסעל, און זי איז געשטאַנען פעסט ווי אַ רעמב בשעת דער אומ'רחמנות־דיגער האַמער איז געפאַלען.

מיר זיינען אַריינגעגאַנגען אין דער קירכע, און זי האָט געשעפטשעט אַ תפילה. איך האָב אויפגעמאַכט די ביבעל אויפ'ן שמענדער, און עס האָט זיך געעפענט ביים צעהנטען קאפיטעל תהלים. „וואָס שטייסטו פון דער־ווייטענס, האַר, וואָס בעהאַלסטו דיך אין אַן עת־צרה?“

ווי אַ שכור האָב איך געטרונקען דאָס גאַנצע קאפיטעל, און מיך דער־קוויקט. ווען כ'בין אַרויס האָב איך אונטערגעצייכענט מיין נאָמען אין וויזיט־בוך, און אַנשטאַרט צו שרייבען מיין אַדרעס, האָב איך געשריבען, „עס איז דאָך נאָך דאָ אַ האַפענונג.“

אין דרויסען איז מיין פריינדיג גלייך ווידער צוגעגאַנגען צום פיענעק, און מיך גערופען, „זעה.“ איך האָב געזעהען אונטער איהר שעהנער האַנד צווישען די גראָזען אַ קליין צווייגעלע מיט בלעטלעך אַרויסשפראַצען פון דער אַלטער קאַרע, און די בלעטלעך האָבען זיך געטוליעט צו איהרע טרייסטענ־דיגע פינגער.

אין יענער נאַכט האָב איך מיך איינער אַליין אומגעקעהרט צום פיענעק.

דער משיח אין קייטען

דוד המלך איז געווען צופריעדען צו שטארבען. ווען זיין צייט איז גע-
קומען. עס האָט איהם געפריידט פטור צו ווערען פון זיינע שונאים, און
אז זיינע שונאים וועלען פטור ווערען פון איהם. וואָרום ער האָט חרטה
געהאַט אויף זיינע קללות און בלוט־פּערגיסונגען, און זיינע ביינער זיינען
שוין געווען אויסגעמאַטערט פונ'ם מלחמה־האַלטען אָהן אַן אויפהער. גאַנץ
רוהיג האָט ער צוטיילט זיין טראָהן און קרוין, זיין מלחמה זאַק־רויב און
כתב־ידן, און פאַרמאַכט די אויגען גרייט אויף דער פטירה.

דאָך איז ער נישט געוועזען ביכולת צו שטארבען, ווייל דער גרעסטער
אוצר זיינער, דער אונשטערבליכער חזיון, האָט געגליהט; און יעדעס מאָהל
ווען דער מלאך־המות איז צוגעקומען האָט זיך זיין שווערער צושמאַלצען פונ'ם
פלאַם.

קומט דער מלאך־המות פאַר גאָט און זאָגט, „דוד איז אַלט, שוואַך און
אויסגעמאַטערט, עס איז לייכט איהם אומצוברענגען, נאָר כל זמן ער האַלט
זיך ביים חזיון קען איך איהם נישט אָנריהרען.“ האָט דער האַר געענטפערט,
„איך האָב שוין אויסדרוועהלט אַן אויסלייזער פון זיין הויז. איך וועל אַרייַן
גייעסען דוד'ס נשמה אין דער נשמה פון דעם גואל, איהם צו זאַלבען מיט
דער ליידענשאַפט פון זיין שיר, און דוד וועט נפטר ווערען בשלום.“

אז דוד האָט געזעהען דעם גואל קומען, האָט ער געזאָגט, „די חכמה
פון מיין זוהן שלמה וועט ירשה'ענען מיין קרוין און דו געזאַלכטער, דו וועסט
ירשה'נען מיין חזיון. זיי וויסען, אז די מענטשהייט איז אַ סאָד: די אונט־
רוהיגע בלעטער, דאָס זיינען די מענטשען, די בוימער זיינען די פעלקער, און
זייערע גאָלדענע פירות ווערען צייטיג אין הימעל. פונקט ווי די אינזלען
ווערען בעוואַסערט פון שבעה ימים, אזוי דער סאָד אין די זיעבען טעג. טאָמער
פערוועלקט דער סאָד און די בוימער הויבען אַן צו פוילען, מוזטו דערקוויקען
די פערוואַנעמע בלעטער דורך ענטפּלעקען דעם חסד פון די טעג.“

דעמאָלט האָט משיח געזונגען צו נאָט.

„נייג דיין אויער, נייג, גנעדיגער האַר!

„ווי דיין וואָרט אָהן סוף איך גאָהר,

„אָזוי גלוסט איך דעם וועג פון ליכט צו ווייזען דעם מענטש,

„ביז זיין פריהמאָרגען און בוך־השמשות, איך תמיד בענטש,

„וועלען זיין אַ ברכה און אַ ישועה;

„ביז טאָג וועט זינגען צו טאָג דיין געבאָט;

„ביז בוים און בלאַט וועלען טראָגען די זריעה

„פון דיין אהדות, אייביגער גאָט.“

ווען דער מלאך־המות איז געקומען צו געהן איז שוין געוועזען נאָך
יציאת נשמה, מחמת דאָס געזאָנג פון דעם משיח האָט איהם שוין געהאַט
איינגעשלעפערט אין זיין אייביגען שלאָף.

שלמה האָט געקעניגט אויף זיין אָרט, און געבויט אַ בית־המקדש, וואָס
איז שפעטער חרוב געוואָרען צוזאַמען מיט'ן לאַנד. אַ צווייט און אַ דריט
בית־המקדש און דאָס ווידער אויפגעבויטע לאַנד האָבען געהאַט דעם זעלביגען
גורל. בלויז די האָפענונג אויפ'ן משיח איז געבליבען גאַנץ.

פון דעמאָלט אָן, נאכט נאָך נאכט, געהט דער פרומער יוד אַראָב פון
בעט צו חצות, צינדט אָן אַ ליכטעל, זעצט זיך אויף דער ערד וויינען אויפ'ן
חרוב, און איז מתפלל, אַז משיח זאָל קומען. ווען אַלע ליכטלעך איבער גאָר
דער גלות־וועלט זיינען שוין אָנגעצונדען, עפענען זיך משיח'ס אויגען. ער
הויבט אויף דעם שופר פון זיין בשורה, און נעמט איהם צו די ליפען. דאָס
ווייסע אייזעל צעבריקעט זיך, און איז גרייט צו לויפען מיט דער לאַסט. דער
משיח אָבער טראָגט די שטיקענדע קייטען פון דער פערשקלאַפער מענטש
הייט, קייטען, וואָס ווערען אַלץ שווערער; דער שופר פאַלט איהם אַראָב,
און זיין בלאָזען רייסט זיך איבער. ער ראַנגעלט זיך מיט די קייטען, און
שרייט,

„גאָט פון אַלע אייביגקייטען! אייביגקייטען!

„איך בעט דיך נאָכאַמאָל, נאָך איין מאָל!

„נישט פון מיין נשמה־געזאַנג,

„נאָר פון אַ האַרץ אין פיין.

„ווי לאַנג נאָך, ווי לאַנג?

„ווי לאַנג נאָך מוזען די וואַכען־טעג בלייבען פערשוועכט?

„צי זיינען דען נישט אלע זיעבען טעג און נעכט,
 „בעהויכטע מיט ריח-ניחוח,
 „וואָס דו האָסט בעשאַפּען מיט ליעבשאַפּט'ס כוח,
 „און געזאָגט אויף זיי „טוב“, זיינען זיי דען נישט הימלען אויך?
 „זיינען דען נישט אלע בעשאַפּען פון דעם זעלביגען מופת-אות,
 „געשמאַלצען אין זילבערנעם, ליכטיגען כאַאָס,
 „אין זעלביגער מאָס פון בעגרעניצטער צייט פאַרמירט,
 „צום זעלביגען גראד שוואַרץ און ווייס פאַלירט?
 „פאַרוואָס זשע, אָה, גאָט! זאָג! זאָג! נאָר דער איינער מנוחה-טאָג
 „זיין שלימותריג, לויטער, הייליג,
 „איינגעהילט אין גאָלדענעם לבוש, אויסגעוועבט פון געבענטשטע
 ליכטלעך-שטראַהלען;
 „און דייע זעקס טהוענדע טעג זאָלען זיין וואַכעדיג-דערנידעריגט,
 „פון מיאוס'קייט פערשוועכט און קלאַגענדיג ווי די שאַקאַלען?
 „זיי רויטלען זיך דאָך פאַר חרפה אין טויער פון מאַרגען
 און אין פלאַם פון בין-השמשות,
 „און וויינען דאָך אויף דעם גורל זייערען אַ גאַנצען טאָג פערבאַרגען,
 „ביז זיי פאַלען אין חלשות.
 „דו האַלטסט דאָך מיך נישט אין דיין קייטען-נעץ
 „ווייל איך בין מורד געגען תורה-געזעץ,
 „אַז מענטש איז בעשאַפּען ווי דו צו רוהען איין טאָג
 „און אין זעקס צו ווערען געיאָגט און געפלאַגט? —
 „און אַנשטאַרט מיך אויפצובינדען,
 „שיקסטו מיר צו פרישע וואַונדען —
 „נאָך אַ מכה אין דער זייט,
 „און נאָך אַ רינג אין דער קייט!
 „אַה, וועסטו מיך אייביג אַזוי אין קייטען האַלטען,
 „פון די ליידענדיגע טעג בעהאַלטען,
 „ביז דער שבת-קודש וועט אויך ווערען בעפלאַקט,
 „ביז דער שכינה-גלאַנץ וועט ווערען אויסגעמעקט,
 „ביז אלע זיעבען וועלען ווערען צום תהום געבראַכט,
 „דערטרונקען אין חושך פון אַן אייבוגער נאַכט?

„וועסטו, אָה, גאָט, ערשט דאָן מיך לאָזען פריי,
 „ווען קיין מענטש וועט שוין נישט גלויבען אין דיר
 „און נישט האָפען אויף מיר?
 „וועסטו האַלטען מיין מויל פערשטאַפּט עס זאָל מיך קיינער הערען,
 „ביז יעדעס מענטשען-קינד וועט אַ גלות-בעשעפעניש, אַ פּליט ווערען?
 „ביז אַלע בוימער פון דיין סאָד
 „און יעדע פרי פון דיין גענאָד
 „וועט ווערען צוהאַקט, צובראַקט, צושפּרייט,
 „ווי ישראל דיין בוים, דיין הייליגער בוים?
 „וואָס האָט קיין מקום מנוחה אין דיין רוים?
 „אָה, גאָט, האָב רחמנות אויף זיי
 „און לאָז מיך פריי!“
 און משיח בויגט אַראָב דעם קאָפּ צום קאָפּ פון גערולדיגען אייזעל,
 „אָה, אייזעל, געטריי בהמה'לע,
 „ווען וועלען פענטעס פון אונז זיך אָבטוהן?
 „זאָג מיר, אויב דו ווייסט!
 „די סבלנות דאָס איז דיין חן,
 „מיין איינציגע טרייסט.“
 דאָס אייזעל הירושעט מוהטיג אַ קללה אויף די וואַכעדיגע טעג, און לאָזט
 פאַלען דעם קאָפּ. די פיס ווערן איהם ווידער שטייף, און ס'הויבט זיך אָן אַ
 נייע שמירה. און דער אָקס ריטשעט מיט יעדען גליד, „מורא-או, איז משיח
 דאָך אַלץ נאָך בעלאַדענט מיט שווערע לאַסטען ווי אָקס און איר?“ און
 לויטן טרייסעלט זיך פאַר כעס און צוברעכט זיינע זיעבען קרישטאָלענע
 שטייגען. אזויאָ ליגענען אויף משיח'ן די נעכט — די לאַסטען פון טויענדער
 שוואַרצע יאָהרען.
 דעם דאָזיגען חצות-מאָמענט פון בטחון און ענטווישונג האָב איך גע-
 ירש'ענט אין שפּעדיגער מאָס. פון קינדווייז אָן פיהל איך, ווען דער
 זייגער שלאָנגט צוועלף, אַז די נאַכט ציטערט און שפאַלט זיך אין צווייען.
 איך זעה אַ ליכטיגען שאַסיי, וואָס איז אָנגעגרייט פאַר'ן גואל, און מיין
 גלויביג האַרץ הויבט אָן צו קלאַפען ווי דעם אייזעל'ס פיס. עס דויערט אָבער
 נישט לאַנג און די צוויי העלפטען בעהעפטען זיך ווידער, און דער וועג פון
 ישועה ווערט פערפלייצט מיט פינסטערניש.

יענער נאכט, ליגענדיג אויפ'ן פיענעק, האָב איך געהערט זיין אָכצען און קרעכצען. „ווען וועל איך אויפלעבען צוריק? זעה, די שטערען שיינען ווי ליכטלעך בשעת די תפילות צו חצות; די לבנה בלאָזט דעם שופר של משיח; און איך פויל.“ די וואַרצלען האָבען זיך געקנוילט ווי שלאַנגען, פּרעגענדיג, „ווען? ווען?“

„איהר וועט נאָך בליהען און ברענגען פירות,“ האָב איך זיי געזאָגט; און דערצעהלט ווי יהוה האָט צו מיר ענטפלעקט דעם חזיון פון דעם בוים פון טעג אויפ'ן הרהצופים. דער פיענעק האָט געזיפצט, „הלואי זאָלען דייע רייד אויך קומען אין מיין האַרץ אַרײַן,“ און די צושפּרייטע וואַרצלען האָבען געקרעכצט, זיך געבראָכען די פינגער, אין נישט געוואָלט ווערען געטרייסט. איך בין איינגעשלאָפּען. און ווען כ'האָב מיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף, האָבען פייגעלעך געזונגען אויף יונגע בוימלעך, וואָס האָבען זיך געטויליעט צו דער קירך. איך האָב געהערט, אַז מען גראָבט, און, עפענענדיג די אויגען, געזעהען אַ גערטנער אַרבייטען נישט ווייט פון מיר. עס איז געווען אַ מענטש אין די מיטעלע יאָהרען מיט גרויע האַר, אַטייע פנים און טראַגישע אויגען. איך האָב איהם געפרעגט, „קענט איהר מיר אפשר זאָגען צי פון אַט דעם וואַרצלע וועט נאָך אַרויסשפּראַצען אַ בוים?“

דער ענטפער איז איהם אָנגעקומען שווער, ער האָט שרעקלעך געשטאַ- מעלט, „ניין“.

אַט דער „ניין“ האָט מיך געטראָפּען ווי אַ צענדליג קוילען פון אַ ביקס. דער גערטנער האָט עס געפיהלט, און געבליבען צומישט, און ריידענדיג וויי- טער, איז יעדעס וואָרט געווען אַן אָבגעבראָכען שטיק פון זיין האַרץ.

„ביטע זייט מיר מוחל. איך האָב געליטען פון אַן ערשיטערונג אין דער וועלט־מלחמה, און דאָס לייכטסטע וואָרט, וואָס איך קען אַרויסריידען, איז „ניין,“ נאָר כ'האָב עס באמת נישט געמיינט.“

„רעדט צו מיר, זשענירט זיך נישט.“

„אַבער, מיין הערר, איך שטאַמעל דאָך אַזוי.“

„ס'מאַכט נישט אויס. איהר זענט אַן ענגלענדער, מלחמה־דערשיטערט: איהר שטאַמעלט, אָבער סוף כל סוף געפינט איהר דאָך דאָס וואָרט. איך בין אַ איד: גלות־דערשיטערט: איך שטאַמל, און קען נישט געפינען דאָס וואָרט. און איך בין אויך אַ גערטנער — אויפ'ן בית הקברות פון מיין פּאָלק.“

ער האָט געקוקט אויף מיר מיט טרייסטענדיגע אויגען. „וואָס אַן אמת,

איך האָב יאָ געזעהען געזונדע בוימער אַרויסוואַקסען פון פערפּוילטע וואַרצ-
 לען. איך גערענק ווען כ'בין נאָך געוועזען אַ יונגעל, איז דער דאָזיגער פּיענעק
 שוין דעמאָלט געווען אַ זקן. מיין פּאָטער, וואָס איז דאָ געווען דער גערט-
 נער פונקט ווי זיין פּאָטער און זיידע, האָט מיר דערצעהלט, אַז אַט דער בוים
 איז אַמאָל געווען אַ ריעז, און פון זיינע זאָמען זיינען אַרויסגעוואַקסען אַ סך
 בוימער אין דער סביבה אַרום. מן הסתם ווייסט איהר, אַז געוויסע זריעות
 אויף בוימער זעהען אויס ווי פליעגלען? זיי וואַרפען אַראָב פון זיך דאָס
 בליהעכץ, און אָטעמען איין דעם כח פון זעלבסט־שטענדיגקייט. דערנאָך
 רייסען זיי זיך אָב פון די צווייגען און פליהען אַוועק ווי די פייגעלעך. זיי
 זוכען ביז זיי געפינען גוטע ערד, וואו זיך צו פערפלאַנצען, און וואַקסען אויף
 גרויסע, פּרעכטיגע בוימער, וואָס לעבען ווער ווייסט ווי לאַנג. און ביטע,
 דערלויבט מיר אייך צו דערצעהלען נאָך אַ זאך. ביי דער משפּחה מיינער האָט
 תמיד עגזיסטירט אַ טראַדיציע, אַז דער דאָזיגער בוים קען קיינמאָל נישט
 אין גאַנצען אָבשטאַרבען, ווייל דער גרויסער גערטנער האָט איהם פערפלאַנצט
 מיט זיין גרינעם דוימען־פינגער. שוין איצט קוקענדיג, קענט איהר זעהען דעם
 וואַרצעל זיך היילען. יאָ, מיין הערר, מען קען עס זעהען.

איך האָב אויסגעשריגען, „זאָל גאָט אַליין אייך היילען, הגם אין אייער
 איצטיגען מעמד זענט איהר אויך שוין פיל מעהר טרייסט ווי די אַלע מליצה-
 דיגע רייד, מיט וועלכע איך האָב מיך ווען עס איז בעגעגענט.“

דער דיאמאנטען רינג

נאך אַט דער דאָזיגער נאַכט האָט מיך אָנגעכאַפּט אַ חשק מיר צו קויפּען עפעס אַ שיינעם איידעל־שטיין פאַר אַ שפּיעל־ציג, וואָרום כדי צו היילען די לעבענס קראַנקהייט מוז מען זיין אָנגעגורט מיט די שטראַהלען פון לייטזע־ליגקייט. איך האָב געוואוסט, אז מיינע טאַשען זיינען ליידיג, און זייער ליידיגקייט האָט מיך דערקומטשעט ביי דער נשמה. האָב איך מיך אומגעקעהרט קיין לאַנדאָן, און בין נישט אַריינגעגאַנגען אין מיינ געשעפט אַריין אויס מורא טאַמער שלינגט עס מיך איין מיט זיין בעציערט מויל, ווי עס איז שוין מערערע מאל געוועזען דער פאַל, נאָר האָב מיך געדעהט פאַר די שוויפּענ־סטער פון אַנדערע יואוועלירער. קיינס אָבער האָט נישט געהאַט קיין פרעה־ליכען שמייכעל פאַר מיינעוועגען; ס'איז אין זיי נישט געווען קיין יואוועל, וואָס איך האָב בעגעהרט, און קיין איינס האָט מיך נישט בעגעהרט.

פּלוצלונג האָב איך דערזעהען אַ ניי געשליפענעם דיאַמאַנט, ניי איינגעד־פאַסט אין פּלאַטיניום, און דער פּרייז האָט מיך געלאָקט. איך האָב איהם געקויפט, און בין אַריין אין הייד פאַרק, וואו כ'האָב מיך אַנידערגעזעצט ביים טייכעל „סערפענטיין“, אַדורכצוקוקען מיינ קנייה מיט'ן נשמה־שפּאַקטיוו, וואָס אַלע דיאַמאַנטען־סוחרים דאַרפען בעזיצען. האָב געזעהען, אז דער שטיין איז מעכאַניש און סימעטריש געשניטען, פּאָלירט ביז צו סכּנות־דיגער שלימות, און אַריינגעקוועטשט אין די שטיקענדיגע לאַפעס פון פּלאַטיניום. ס'געוויסען האָט מיך אָנגעהויבען פּייניגען, „פאַרוואָס האָסטו מחלל געווען דעם דאָזיגען טאַג פון עבודה דורך קויפּען און מטמא זיין דיינע הענד מיט מיאוסקייט און לעבלאָזיגקייט?“

פּערשעהמט האָב איך מיך אומגעקעהרט קיין לאַלינגטאָן אויפ'ן בית־עלמין. ווען כ'בין אָנגעקומען אַהין איז שוין געוועזען צו בין־השמשות. האָב איך מיך אַנידערגעזעצט ביים פּיענעק, אַרויפגעלעהגט דעם דיאַמאַנט־בר־מינן אויף דער האַנד, און דאָס געוויזען דעם רבּונו של עולם. „קוק אויף דיין פּאַלק! ישראל איז אויך אַמאל געווען אַ בריליאַנט, געשניטען און געשליפען פון

אמת'ע מייסטערס. איינגעפאסט אין ציונ'ס נעלייטערטען גאלד. וואָס איז אָבער פון איהם געוואָרען? אַן אויסגערעכענטער שפעקולאַנט, אַ קאַלטער בעל־מח, אַ פּאַבליקאַנט פון דברי חול! אויך ער איז מטמא דייע רויח־מאַטעריאַלען, ווי די אַנדערע פעלקער, מאַכענדיג מלבושים וועלכע פּאַסען זיך מעהר פאַר אָבעטער ווי פאַר מענטשען, שלייפענדיג איידעל־שטיינער לויט'ן בילד פון אַ לאַגישען, בעגרעניצטען געז.

„וועה איז מיר, ווי שטעל איך מיך דאָס אונטער אַנצוגעבען אַ מסירה אויף מיין אייגען פּאַלק? ! איך אַליין האָב דאָך געקויפט אַט דאָס דאָזיגע מת פאַר געלד, וואָס כ'האָב פּערדינט פון הייליגער שעהנקייט; עס געקויפט נאָר כדי צו מאַכען אַ פּראָפיט; און אַט די טהאַט האָט דאָך פּערשוועכט דעם טאָג.“

עס איז שוין געווען כמעט פינסטער, נאָר פון דער ווייטענס האָב איך בעמערקט אַ בליאַסק פון דעם גערטנער'ס איבערגעלאָזענער לאַפעטע. איך האָב זי גענומען, און אויסגעגראָבען אַ קליין קבר'על נעבען דעם פּיענעק. אויף אַ שטיין האָב איך אויפגעשריבען „אַרימער דיאַמאַנטען־רינג, דו ביסט פּונקט ווי מיין פּאַלק. תּהי נשמתיך צרורה בצרור החיים.“ און האָב בעגראָבען די מצבה מיט'ן רינג, ביידע צוזאַמען.

דער צובראכענער שפיגעל פון דער וועלט

איך בין צוריקגעפאָהרען קיין לאַנדאָן דערצעהלען אהביאל'ן פון מיינע לעצטע איבערלעבונגען. אז זי האָט געהערט פון מיין ברענגען צו קבורה א בריליאַנטענעם רינג, האָט זי מיר געגעבען א סאָפיר גאָלדענעם רינג, וועלכען זי האָט געהאַט אויסגעשמידען אין ירושלים פאַר דער פירמע „הדר דורות, לטד.“ דער רינג האָט געהאַט אייניגע דורכגעלעכערטע געוועלכונגען, און אינעוועניג אין די געוועלכונגען זיינען געשטאַנען זעקס קלייניקע, גאָלדענע פיגורלעך אָבערשיידט איינס פונ'ם אַנדערען. אין אַט דער רגע זיינען זיי פאַר מיר געוואָרען סימבאָלען פון די זעקס גאָלדענע טעג, וואָס וואַרטען אין די גאָלדענע געוועלכונגען אויסגעלייזט צו ווערען.

ווי נאָר איך האָב אַרויפגעצויגען דעם רינג מיר אויפ'ן פינגער האָב איך דערפיהלט, אז ער בעזיצט עפעס אַ העראַאישע אייגענשאַפט פון גוטסקייט, און מיר געטראַכט, אויב גאָלד קען בעקומען לעבען, פאַרוואָס טאַקע נישט האַלץ אויך?

די גמרא דערצעהלט, אז אברהם אבינו האָט אויף דער ברוסט געטראָגען אַ בריליאַנט, וואָס האָט געהיילט אַלע חולאים, וועלכע האָבען אַ קוק געטוהן אויף איהם, און אז ווען אברהם איז געשטאַרבען האָט דער רבנו של עולם פער'חתמ'עט דעם שטיין אין דער שוים פון דער זון. אויב אברהם'ס ברי-ליאַנט האָט געקענט היילען, האָב איך געטראַכט. פאַרוואָס זאָל אַט-אָ דער רינג נישט קענען; ער בעזיצט דאָך די יסודות פון לויטערקייט, קראַפט, און דעליקאַטער פראַכט! אויב דער רינג וואָלט געוויזן כּח אויפצולעבען דעם פיענעק, וואָלט איך מיט'ן רינג געקענט היילען ישראל'ען, דעם שבת-מאַכער; און ישראל וואָלט אַכטונג געגעבען אויף די זעקס ליידענדיגע טעג, און אַלץ וואָלט געווען אין אָרדענונג.

איך האָב מיך נישט געווייגערט און אומגעקערט קיין לאַלינגטאָן, און ביים דערנעהנטערען זיך צום בית-עלמין, האָב איך דערזעהן בליצען אויף די בערג. די בליאַסקען האבען זיך פּערוואַנדעלט אין אַ מהנה פלאַמען, וואָס

האָבען אַרומגערינגעלט דעם בית-עלמין, און דער ליכט-קרייז האָט זיך געדערעהט מיט אַ שנעליקייט כמעט נישט צו דערזעהען. צום סוף האָט דער קאַראַוואַן פון ליכט זיך אָבגעשטעלט ביי דעם פּיענעק, און די נשמה פון ישׂראל איז אַרויסגעשטיגען, און געזאָגט, „זעץ דיך אַנדער נעבען מיר אויפ'ן גראָז.“

ווען נישט די אויגען איהרע און דאָס קול וואָלט עס געווען אונגענלעך זי צו דערקענען. דאָס פנים אירס איז געווען געל, פול מיט קנייטשן און בלוטיגע שפעלטעלעך. די ליפען — אָבגעשונדען און בעדעקט מיט ווילדפלייש, די האָר פול מיט אומפלייט, די פינגער אויסגעבויגען, און געקליידט איז זי געווען אין שמאַטעס.

איך האָב געקוקט און געקוקט אויף איהר, די דערשיטערונג אָבער איז געוועזען צו גרויס, אַז כ'זאָל קענען אַרויסברענגען אַ וואָרט. זי האָט אויך נישט גערעדט, נאָר פאַרזשמורעט די אויגען ביז זיי האָבען אויסגעזעהן ווי צוויי איינשניטען, וועלכע האָבען אַדורכגעשטאַכען מיין נשמה ווי מעסערס. פון איהר אויסזעהען איז מיר אָנגעגאַנגען אַ חלשות, אַזש געבראַכען.

דורך מיינע אַנגסטען האָב איך זי געהערט זאָגען, „דו ביסט גליקליך מיט'ן רינג אויף דיין פינגער. נאָר דו אליין אין דער וועלט האָסט מול. שעהנקייט האָט זיך אויסגעגאַסען פאַר דינע אויגען; בלומען-קרענץ פון פריינדשאַפט ליגען צו דינע פיס. דו ווייסט פון ליבע, און קענסט נישט וויסען וויאַזוי שנאה האָט פּערגיפּטע די וועלט. דו ווילסט ענטפלעקען די הערליכקייט פון די טעג, און פּערגעסט, אַז אפילו דער שבת איז אויך שוין פּערוועכט. דו קענסט נישט די וועלט. דו וויכט גאַרנישט וויאַזוי מיאום-קייט האָט פּערפּינסטערט דאָס פנים פון דער ערד. קוק! שעם דיך נישט. אַט דאָ האָסטו דעם צובראַכענעם שפּיעגעל פון דער וועלט אין אַלע זיינע אַבשפּליטערונגען.“

ריידענדיג אַזוי האָט זי אַראָבגעוואָרפען פון זיך איהרע שמאַטעס, און איז געבליבען שטעהן נאַקעט און בלוז אויפ'ן גראָז אין בית-עלמין. „דערקען אין מיר די וועלט, וואָס דו ווילסט היילען! איך בין צוקאַלע-טשעט און צוריסען. מיינע ריפען זיינען צובראַכען, מיין מוטערלייב איז אַ קבר פון ליבעס, וואָס זיינען שוין טויט. קוק אויף מיינע פּערקריפעלע פּינגער, זיי זיינען די צעהנדליגער מיליאָנען מענטשען, וועלכע זוכען אַרבייט און געפינען נישט; וועלכע אַרבייטען, אָבער קענען די אַרבייט נישט ליבען.“

דו האָסט געבראַכען ביים ערשטען בליק אויף מיין פּוילענדיג פנים — דו,
וואָס ווילסט היילען אַ וועלט!
זי האָט ווידער אַרויפגעשלעפט אויף זיך די שמאַטעס. איך בין צוגע-
גאַנגען צו איהר; האָב געקושט איהרע פינגער; געקושט איהרע ליפּען.

די רפואה

אין דער פריה האָט דער גערטנער מיך געפונען, און אַריינגעטראָגען צו זיך אין הייזעל אַריין, געלעגט אויף אַ געלעגער, און במשך פון גאַנצע דריי מעת-לעת זיך געמיהט, אַמאָל ער אַמאָל זיין ווייב, אַכטונג צו געבען אויף מיר מיט גרויס איבערגעגעבענהייט און ליעבשאַפט, מחמת כ'בין געווען פּערגיפּטעט און האָב געליטען פון פּיעבער.

אַז איך בין געקומען צו די כחות האָב איך דווקא געוואָלט נאַכאַמאָל זעהן דעם פּיענעק. מיין זאָרגזאַמער קראַנקענוועכטער, דער גערטנער, איז פונקט אזוי געווען ענטשלאָסען מיך צו בעגלייטען. איך האָב מיך געבוקט פאַר'ן פּיענעק, אַרויפגעלייגט דעם גאָלד און סאַפּיר רינג אויף איהם, און אויסגעשריגען, „שטעה אויף, דו בוים פון ישראל! אָט דאָס איז דאָס גאָלד פונ'ם נייעם ציון, דער סימן פון מיין פּאָלק'ס אויפּוואַכונג.“

באַלד האָב איך דערהערט אַ געוואַלדיגען ציטער קומען פון פּיענעק, און האָב אַ רוה געטהון דעם געטנער, אַז ער זאָל קומען הערען. ווי נאָר ער האָט צוגעלעגט דאָס אויער צום פּיענעק איז ער אויפגעשפרונגען, שרייענדיג אַהן אַ שטאַמעל, „וואָס פאַר אַ שטורם, וואָס פאַר אַ שטורם! וואָס קען עס בע טייטען? ס'קומט מיר פאַר ווי איך וואָלט געהערט די שלאַכט ביי מאַנס אויף דאָס ניי. זעהט! דער פּיענעק טרייסעלט זיך, די וואַרצלען בעוועגען זיך. אַה, פּאַטער אין הימעל, האָב רחמנות אויף אונז!“

פּלוצלונג איז עס איהם קלאָהר געוואָרען, אַז ער שטאַמעלט נישט מעהר. „אויף מיין וואָרט!“ האָט ער געשריגען, „איך שטאַמעל דאָך נישט, איך קען ריידען. איך קען!“ האָט אַ כאַפּ געטוהן די לאַפּאַטע און גענומען טאַנצען צווישען די קברים, זינגענדיג הויך אויפ'ן קול, „דער לאַנגער מענש פון וויל-מינגטאָן קוקט נאַקעט צו די בערג.“ איז אַנידערנעפּאַלען אויפ'ן גראָז; דער נאָך געטוהן אַ לויף אַריין אין דער קירך, וואו ער האָט זיך אַנידערגעוואָרפען אויפ'ן דיל אין אַ היסטעריש שלוכצען.

ביסלעכווייז האָט ער זיך בערוהיגט און געפירלט גליקליך. „ענטשולדיגט

וואָס כ'האָב מיך אזוי פּערגעסען. כ'וועל איצט געהן אַהיים, כדי מיין ווייב זאָל מיך הערען ריידען; אַסך ריידען. איין גאָט ווייסט ווי גרויס איהר צער איז געווען פון מיין געבראָכענעם לשון, נאָר זי דאָט עס מיר קיינמאָל נישט פאַרגעוואָרפען. אזא ווייב געפינט מען נאָר איינע אין אַ מיליאָן."

אַ סך שפּעטער האָב איך זיי ביידע געזעהן קומען צו מיר. די פרוי האָט געטראָגען אַ טאַץ מיט מאַכלים פאַר מיינעטוועגען. קוקענדיג אויף איהר גליקליך, טרעהרען-געוואַשען פנים, האָב איך אָבגעגעבען אַ שבח דעם רבוננו של עולם, וואָס שפּייזט דעם מענטש מיט ברויט, מיט חסד, און מיט רחמים. און האָב מיר געטראַכט, „אַה, ווי גוט איז ברויט מיט וואַסער ווען בע'טעמ'ט מיט גוטען ווילען. זיי זעטיגען מעהר ווי איין הונדער, און שטילען מעהר ווי איין דורשט."

נאָכ'ן עסען האָט דער גערטנער צו מיר געזאָגט מיט אַ זיס שמיכטלע. „איך האָב אייך געברענגט אַ רפואה. פון אייערע רייד, בשעת דער קרענק, פּערשטעה איך, אז יואוועלען זיינען פאַר אייך אַ זעהר וויכטיגער ענין. ביטע נעמט אָן אַט די דאָזיגע מתנה. עס איז אַלץ, וואָס איך פּערמאָג."

ער האָט אַרויסגענומען פון קעשענע אַ בייטשעל טהייערע קארנעאלישע פאַטשערקעס, און מיט אונטערטעניגקייט זיי מיר דערלאָנגט.

איך בין געווען אזוי ערשטוינט, אז כ'האָב קוים געקענט אַרויסריידען אַ וואָרט, און אַליין גענומען שטאַמלען, „וויפיל האָט איהר דאָ?"

„זיעבעציג. נאָר ס'קען זיין, אז לאַנג, לאַנג צוריק זיינען געווען אַ סך מעהר; וואָרום אָפטמאָל פלעגט מען זיך שפּיעלען מיט זיי, און זיי האָבען זיך צעשאַטען אין פּערשטויבטע ווינקלען, פּערלויירען געגאַנגען און ווירער געפונען געוואָרען, און אויפגעצויגען."

„אַבער פון וואַנען האָט איהר זיי?"

„ווי ס'איז אייך שוין בעקאַנט זיינען מיינע עלטערען דאָ געוועזען די בית-עלמין גערטנער מכמה דורות, נאָר געלעבט האָבען זיי אין דער געגענד פיעל לענגער. און פאַמיליעס, וואָס וואוינען זעהר לאַנג אויף איין אָרט, פּערמאָגען זאכען אָהן צו וויסען פון וואַנען זיי נעמען זיך. איך האָב געהערט מיין זיידען זאָגען, אז מיין משפּחה האָט זיי בעקומען אין דער צייט ווען קראַמוועל'ס חיילות זיינען געווען אין דער סביבה; אַן אַנטיקוואַר אָבער האָט געזאָגט דעם פאַטער מיינעם, אז אורשפּרינגליך זיינען זיי געקומען פונ'ם מזרח."

„איך וויל זיי מעהר ווי עפעס אנדערש אין דער וועלט.“ האָב איך גע-
זאָגט, לאָזענדיג זיי לויפען איבער מיינע פינגער. נאָר וויאָזוי קען מען דאָס
צונעמען אייער פאַמיליען-אוצר ביי אייך?“
„מיין ווייב האָט זיי קיינמאָל נישט געטראָגען,“ האָט ער גע-
ענטפערט, און אויב איהר ווילט זיי אַזוי דרינגענד ווי איך האָב געוואָלט
האָבען מיין לשון, זיינען מיר קוויט.“ און ער מיט זיין ווייב זיינען אַוועק-
געגאַנגען מלא שמחה, שמייכלענדיג פון גרויס גליק.

די קארנעאלישע פאטשערקעס

אײַך האָב מיך געשפּילט און געשפּילט מיט די פּאַטשערקעס, און זיי זיינען געווען רויט ווי רובינען אין מיינע הענד. פּלוצלונג האָבען זיי אַ פינקעל געטהון צו מיר מיט זיעבעציג אויגען, בשעת דער בליאַסק פון אַ בלייז איז איבער זיי אַריבער. אַ שטרייף ליכט האָט אונז אַרומגערינגעלט, און איך האָב געוואוסט, אַז די נשמה פון ישׂראל דערנעהנטערט זיך אינ'ם קאַראַוואַן פון ליכט. מיר איז איינגעפּאַלען אַ גליקליכער געדאַנק, אַז אַט-אָ די דאָזיגע קאַרנעאלישע פּאַטשערקעס זיינען עס, וועלכע זי זוכט, און וועלכע געפינען זיך איצט אין מיין רשות. דערמאָהנענדיג זיך אָבער אין איהר שרעקלעך אויסזעהן, האָב איך מיך געוואונדערט, צי זי יועט נאָך בכלל וועלען האָבען עפעס אַ ציערונג.

נאָר ווען דער קאַראַוואַן האָט זיך אָבגעשטעלט, איז אַרויסגעשטיגען אַשעהנע יונגע פּרוי, ריטמיש און גראַציעז אין אַלע בעוועגונגען איהרע. מעשה שפּאַס האָב איך אַרויפגעצויגען אויף מיר די מינע פון אַ געשיקטען סוחר. „מיט וואָס קען איך דיענען, מאַדאַם? אפּשר אינטערעסירען איך טייערע קאַרנעאלישע פּאַטשערקעס?“

„יאַ, געוויס. אָבער וויאַזוי האָסטו מיך דערקענט?“
„דורך דעם קרישטאָלענעם קאַראַוואַן, און דורך אייערע אויגען, וואָס קיין שלייער קען נישט פּערהוילען.“
„און דו האָסט טאַקע כאַמת איינגעקויפט די דאָזיגע פּאַטשערקעס פאַר- מיינעטוועגען?“

איך האָב זיי אַרויסגענומען. אין זייער אייפּריגיטי האָבען זיי זיך אַראָב געגליטשט פּונ'ם שנרעל, געפּאַלען אויפ'ן גראַז, און זיך געקאַלערט צו איהרע פּיס, ווי הינדעלעך צום רוה פון זייער מוטער. און זי האָט זיך אַראָבגעבויגען, זיי געגעבען צו טרינקען פון איהרע טרעהרען, און געשפּייזט מיט איהרע קושען.

„אוי, מיינע טהייערע, זיסע נשמה'לעך,“ האָט זי גערעדט צו זיי אויף

אידיש, „אוי, ווי איך האָב דאָס געבענקט אויף אייך דורך די יאָהרען, וואָס כ'האָב אייך נישט געזעהען. אָה, מיינע ליבע איוגעלעך, ווי רויט איהר זענט דאָס! און וועה איז צו מיר, אייך איז דאָך אזוי קאלט! נאָר גאָרנישט, איך וועל אייך באַלד דערוואַרעמען.“

זי האָט זיי צונויפגענומען אין איהרע הענד, געאָטעמט אויף זיי, געד האַלטען צו דער ברוסט, צום האַרץ.

„איהר רעדט אידיש? איך האָב עס גאָרנישט געוואוסט,“ האָב איך געזאָגט מיט חירוש.

„איך זאָל נישט קענען דאָס לשון פון מיין געפייניגט פּאָלק?!“
„אין דעם פּאָל, ביטע, רעדט צו מיר אָפען. קודם כל פאַרוואָס ליבעט איהר אזוי די דאָזיגע פאַטשערקעס, און זיי געוואָלט אזוי גערען האָבען?“
„נאַריש קינד,“ האָט זי געענטפערט. „דו מוזט דען אַלץ וויסען? נו, גוט. ווען די באָבע שרה איז געוועזען אין אַכטען חודש מיט יצחק'ן, האָט זי כסדר נאָך נישט געגלויבט, אז איהר קען פאַסירען אזא נס. זי איז געד ווען אַ מאָדנע אַלטיטישקע. האָט אברהם איהר דעמאָלט געקויפט דאָס דאָזיגע בייטשעל קארנעאלישע פאַטשערקעס פאַר אַ סגולה צום געלעגען ווערען. „מזל'דיגע שטערען שאַסען“ האָט זי גערופען די פאַטשערקעס. שרה האָט זיך אזוי געפרייט, אז זי האָט זיי אזש געקושט, און האָט אויסגעשריגען, „פון איצט אָן, ליבער אברהם, וועל איך שוין גלויבען אַלץ, וואָס מלאכים זאָגען צו, נאָר דו ביסט מיין ליבעסטער מלאך, מחמת מלאכים ברענגען הבטחות, דו אָבער טהוסט מעשים בפועל ממש.“

„די באָבע שרה, עליה השלום, האָט איבערגעלאָזט די פאַטשערקעס בצוואה פאַר דער מאַמע רחל, און זי האָט זיי איבערגעלאָזען פאַר מיינעט וועגען. אין דעם טאָג, ווען טיטום הרשע האָט פערטריבען מיינע קינדער אין גלות אַרין, האָט דאָס שנירעל זיך איבערגעריסען. מיינע פאַטשערקעס זיינען צוזויט און צושפרייט געוואָרען, — וועה איז מיר! — צווישען אַלע זיבעציג אומות. אין יענעם טאָג האָב איך געהערט אַ בת-קול, וואָס האָט אָבגעהילכט דורך אַלע ניינצעהן הונדערט יאָהר, „עס וועט קומען אַ טאָג, ווען אַלע פאַטשערקעס וועלען צוריק צונויפגעזאַמעלט ווערען אויף איין שנירעל, וואָס וועט זיך מעהר נישט איבעררייסען. און זיי וועלען מעהר נישט ווערען צושפרייט.“

די דריי זינגערס

„זאג מיר, מיין געליבטע,“ האָב איך זיך געבעטען ביי איהר, „וואו איז דיין היים?“

„אומעטום, און אין ערגיץ נישט.“

„די נשמה פון ישראל דאַרף האָבען איהר וואוינונג אין ירושלים,“ האָב איך געזאָגט מיט ערנסט. „אַה, ווי הערליך — — —“

זי האָט אַרויפגעלעגט די האַנד אויף מיין מויל. „דו ווייסט דען נישט, אז הקדוש ברוך הוא וואָרט גע'אָסר'ט צו ענטפלעקען די דאָזיגע הערליכקייט?“ איך בין געווען ערשטוינט, און זי האָט ווייטער גערעדט. „ווען משה איז נאָך געוועזען אַ יונגערמאַן ביי זיין שווער אויף קעסט, פערנעמענדיג זיך מיט שרייבען דאָס ספר איוב אַנשטאָרט צו פיטערען די שאָף, פלעג איך אָפטמאָל קומען צו איהם אויף בעזוך, און מען האָט זיך דאַרט תמיד געד ערגערט. „איך ברויך נישט קיין בעל-חלומות, קיין שרייבער אין הויז, נאָר אַן איידעם אַ בעל-הבית פאַר מיין טאָכטער,“ האָט די שוויגער געהאַלטען אין איין שרייען. „דער טרוימער האָט די הוצפה צו ריידען וועגען בעפרייען די אידען, פונקט ווי ער וואָלט עס טאַקע געקענט טוהן, אָדער אז די אידען ווילען עס נאָר.“

„האָט ציפורה געזאָגט, „וואָס קען איך טוהן, מאַמע, אז די אידען און איוב'ס צרות לייעגען איהם מעהר אין קאָפּ ווי צו זאָרגען פאַר זיין פאַמיליע?“

„דאָך איז פון זיין פערטיפען זיך אין איוב'ס צרות אַרויסגעקומען אַ טובה, וואָרום קיינער קען נישט פיהלען דעם וועהטאָג פון אַ גאַנץ פאָלק און עס היילען, אויב ער פילט נישט און היילט נישט די וואונדען פון אַ יחיד. ער פלעגט זאָגען צו מיר, „וויאָזוי שמיערט מען עס צוזאַמען יעקב'ס קינדער, אז אַלע זאָלען האָבען איין רצון? וויאָזוי וועל איך דאָס קענען זיין אַ פאַסטוך איבער אַזאַ געמישטער סטאַדע פון געהאָרכזאַמע לעמעלעך, זיסע טייבעלעך, ווילדע חיות, און געפערליכע הינד?“

„אַבער איך האָב איהם נישט געלאָזט צורוה. אינ'ם שטורם-ווינד פון

דער נאכט האָב איך איהם אַרומגערינגעלט מיט'ן שטורמדיגען קאַראָוואַן פון ליכט, ביז דער טאָפּעלטער שטורם האָט איהם געצוואונגען אויסצושרייען, „איך געה: כ'קום; כ'זועל ראַטעווען.“

„נאָך דעם ווי ער האָט צובראָכען די לוחות מחמת דער עבודה-זרה פון פּאַלע, האָט ער נישט געוואָלט מעהר זיי געבען די ברכה פון די עשרת הברות. זיינען אַלע, וואָס זיינען אורשפּרינגלעך געווען פּאַרטרעטען אין זיי, געקומען און זיך געבעטען ביי איהם — דער נב, דער רוצח, דער נואף, דער נישט־פּערגינער, דער בן־סורר ומורה, — אז אָהן די צעהן געבאָט וועלען זיי קיינמאָל מעהר נישט קענען געפינען קיין תּיקון פאַר זייערע פּערלורענע נשמות. ס'האָט אָבער נישט געהאַלפּען.“

„האָט יהוה אַליין זיך ביי איהם געבעטען. „משה! משה! דו האָסט דאָך גאַנץ און הייליג געמאַכט מיין נאָמען, זעה, אז די לוחות זאָלען נישט בלייבען צובראָכען.“ אָבער משה האָט געענטפּערט, „האר, זיי וועלען דאָך סאי ווי פּערשוועכען דיין נאָמען און ברעכען דיין געבאָטען.“

„איז געקומען דער יום־השבת, און געזאָגט, „משה, טהו עם מיר צוליבע און פאַר מייןע זעקס שוועסטערס וועגען, אַנישט בלייבען מיר אַלע פּער־שקלאַפּט לעולם ועד.“

„נאָך דעמאָלט האָט משה ווידער אָנגעשריבען די לוחות. אָבער ווייבער און שוויגערס האָט ער נישט געוואָלט געבען קיין חלק אינ'ם טאָג פון מנוחה, „יענע נאכט איז געוועזען זעהר קיהל און קלאָהר, נאָך אַ הייסען טאָג, און דאָס הימעל־געוועלכ האָט בולט גענלאַנצט מיט זיינע שטערען־קאנסטע-לאַציעס. משה, דער פּאַסטוך, האָט זיי גענומען צעהלען, און פּלוצלונג בער מערקט, אז איין שטערען פּעהלט. ווי נאָך דער מאָרגען־שטערען האָט אויפ־געפּענט דאָס טויער, איז משה געקומען פאַר דעם האַר, איהם צו מעלדען וועגען דעם שטערען, וואָס פּעהלט. „ביסט זיכער, מיין קנעכט?“

— גאַנץ זיכער.

„האָט דער האַר געזאָגט, „יא, האָסט ריכטיג געצעהלט, איך האָב גענומען אָט דעם שטערען, און אויסגעשמידט ירושלים פון איהם.“

„אָה, מיין האַר, וועלען נאָך מייןע אויגען עם זעהען?“

„יא, מיין געטרייער קנעכט, אָבער נאָר פון דער ווייטענס, ווייל דו

האָסט נישט מוחל געווען דיין ווייב נישט דיין שוויגער, וועסטו קיין ירושלים קיינמאל נישט אַרײַנקומען.“

„משה איז אַרױפגעשטיגען אויפ'ן באַרג פון מואב. אַזױווי די שווערד פון זיין צונג איז געהאט געווען געשאַרפט אויף פּרעה'ס שטיינערנעם האַרץ, האָט ער ברעה געהאט צו זינגען דאָס געזאַנג פון ירושלים'ס וואונדער. אָבער דער האַר איז איהם נאָכגעאַנגען, און איהם אַראָכגעקושט דאָס ליער פון זיינע ליפען, און אַזוי איז ער געשטאַרבען.“

„אַ סך, אַ סך שפּעטער איז געקומען אַן אַנדערער זינגער: רב יהודה הלוי. זיין חזיון איז אפילו נישט געוועזען אַזוי גרויס ווי דער חזיון פון די קלענסטע נביאים, וואָרום דער האַר האָט איהם געהאַלטען אײַנגעשלאָסען אין די תּפּיס־המױערען פון דעם טאָג זיינעם: דער טאָג, וואָס דאַרף קומען, איז איהם קיינמאל נישט ענטפּלעקט געוואָרען. דאָך האָט איהם קיינער נישט איבערגעשטיגען אין זיין ליעבשאַפט פאַר ציון. זײענדיג נאָך אין שפּאַניען, זיינען די סטרונגעס פון זיין הערץ געווען פּערקניפט מיט די בערג פון ירושלים.“

„אַה, אײביגע בתּוֹל־ה־שטאַרט,“

אויסגעבעט אויף פעלזען פיער

אונטער דער בלאָהער חופּה פון זיין גנאָד,

שטראַמט ליעבשאַפט אין מײנע אַדערען צו דיר.

כ'האָב אין גאַלדענע טעג שפּאַניע'ס געטרעטען

מיט דײַנע זײדענע לאָקען זיך מײן חלום געשפּילט;

און פון גאָט גאָרנישט שױן געבעטען,

בלױז די ליעבשאַפט נישט ווערען זאָל געקײהלט.“

„אַהן אָטעם איז ער אַנדערגעפּאַלען פאַר דער כּוֹת־מַעֲרָבִי בשעת ער האָט אַרײַנגעזונגען זיין ליעבשאַפט אין די וײַנענדיגע שטיינער אַרײַן וואָרום דער האַר האָט מורא געהאַט, טאָמער ענטפּלעקט ער צו זיין פּינסטערער צײט ירושלים'ס גרויסע שעהנקײט, און מען וועט זי פּערגעוואַלדיגען. דערפאַר איז דאָס פּרײַהצײטיגע געזאַנג אָבעפּליקט געוואָרען פון זיין האַרץ: און ערגער ווי דער טױט איז געוועזען דאָס רעשטעל פון זיין לעבען.“

„ווידער אין אַ לאַנגער, לאַנגער צײט אַרום איז געקומען אַ דריטער זינגער. געהײסען האָט ער דזשאָן מילטאָן. פאַר איהם האָט ירושלים זיך ענטפּלעקט אין גאַנצען אַהן אַ שלײער, ווי צו דער לבנה און צו דער זון; און אַלץ וואָס זײנע אױגען האָבען געזעהען, דערפון פּלעגט זיין נשמה זינגען.“

נאָר דער ווייט-זעהענדיגער בורא־עולם האָט איהם פאַר אַ סגײַנהור געמאַכט
מיט'ן פייער פון זיין זעל.

דערנאָך האָט די נשמה פון ישראל געזונגען זעהר זאַנפט,
„אַמאָל האָט געלעבט אַ מלכה,

„דער תפארת האָט זי געטוהן באַצירען,

לייַעס האָבען איהר נישט פּערגינען דעם חן,

„פּערל האָט גערויטעלט זיך פאַר'ן פנים איהרען

„און שנעה נישט זיך גלייכען געקענט צו איהר שיון,

„איז דער מלך אַוועק, מלחמה געפיהרט,

„זיינען איהר סוויטע געווען איהרע טרעהרען.

„האַט זי אַ בעפעהל געלאָזט אויסקלינגען

„ „קיינער זאָל נישט מיין חן בעזינגען,

„ „ביז מיין מלך וועט זיך אומקעהרען!“

און איהר האָר דער מלך האָט זי געטרייסט,

„הגם טעמפלען און טעראַסען

„ליגען אין חורבות און צעשטערט;

„דאָך וועט האַרציגער צערטעל דיינער

„אייביג רוהען אין מינע בינער.

„אַה, ירושלים, ירושלים,

„איך בין דיין האַר —

„נאָר פאַר מיר ביסטו געבוירען.

„איך בין דיין וויין

„און דו ביסט מיין קאָרן;

„מיר וועלען קיינמאָל נישט געהן פּערלירען.“

צוהערענדיג זיך צו דעם זיסען געזאַנג בין איך איינגעשלאָפּען, איידער

כ'האַב בעוויזען צו שטעלען מיין דרינגליכסטע פּראַגע; און ווען איך האָב

מיך אויפגעכאַפט פון שלאָף, איז זי שוין ניט געווען.

דער ימיאל בוים

ווי טרויעריג איז דער בארג ווען די געליבטע קומט נישט צוריק, ווי זינלאז די לבנה, ווי אהן שום בעדייטונג די שטערען! דאס געזאנג פון די פיי געלעך האט נישט געברענגט קיין טרייסט, דאס דוישען פון ים — קיין בשורה, ווייל איך האב נישט געהערט די טריט פון דער געליעבטער מיינער. רחמנות! דיג האט דער שלאף מיר צוגעמאכט די אויגען, אבער די טיהר פון מיין הארץ איז פערבליבען אפען; בלויז א שטילקייט האט עס אָנגעפיהלט. ביז דער שפראך פון נייעם בעגינען האט זי ארויסגעברענגט אינ'ם קארא-וואן פון ליכט. איהרע האר זיינען געשטאנען אויפגעשטעלט ווי די גריווע ביי דער זון אין מיטען טאג, איהרע אויגען האבען געשיינט ווי התגלות'ן. „זאג מיר, אה, זאג מיר דאך,“ האב איך געשריגען ווי נאך זי דערזעהען, „וואוהין פיהרסטו מיך?“

זי האט געענטפערט, „איך האב געזעהען מיין געליעבטען, א וואנדער-קינד זוכענדיג גאט, און דער וועג צו איהם איז געווען פעהוילען. בין איך געגאנגען פאראויס, און געטראפען דעם גאלדענעם כוס פון שעהנקייט, אָנגעד-פילט מיט דער מילך פון גוטסקייט; און דאס קינד איז מיר נאָכגעגאנגען. איך האב געוואוסט, אז אַט דער פולער בעכער מוז פיהרען דאָס קינד צו איהם, דעם וואונדערליכען, וועלכער פערכאפט דיר דעם אָטעם. „דערנאָך האב איך געקוקט, און געזעהן דאָס קינד געפינט זיין וועג צו גאט, וועלכער זיצט אין דער הויך און ווייט אַוועק אויף זיין כסא־הכבוד. און דאָס קינד האט אָנגעכאפט די זוים פון זיין מלבוש, זאָגענדיג צו איהם, „אוי, טאטע, פאָטער, קום אַראָב, און זיי נישט אזוי ווייט פון אונז. אַלע טעג בענקען נאָך דיר, און אַלע, וואָס האָבען אַ שווער געמיט, ווילען דיך האָבען נאָהענט. קום אַראָב און זיי וואו זיי זיינען.“

„איך בין דאָס געוועזען מיין געליעבטענ'ס תפילה פאַר גאָט. „און גאָט האָט געענטפערט, „איך האָב בעלויכטען די טעג מיט מיין ליכט, און זיי וועלען שיינען פאַר דעם מענטשען אין אַ גאלדענעם העלם און

זילבערנעם פאנצער, ווי היילות פאר גערעכטיקייט ; און אין זייער נאָהענטער הערליכקייט וועלען אלע מיך זעהן."'

נאָך דעם האָט די נשמה פון ישראל פריידיג געוויזען אויפ'ן וואַרטענ-דיגען קאָראַוואָן. „געה אוועק פון בית-הקברות ! צום הר-הצופים !“

כהרה עין האָט דער פיענעק זיך געגעבען אַ רים אויס פון דער ערד, און אַריינגעוואָרפען זיך אין קאָראַוואָן. איך בין נאָכגעגאַנגען, און בעמערקט, אַז איין וואָרצעל טראָגט דעם דיאַמאַנטענעם רינג מן הסתם צו ווערען איבער-געשליפען און איבערגעפאַסט אין ירושלים. דאָן איז די נשמה פון ישראל אַרויף, אויסרופענדיג, נאָך ירושלים ! מלאכים, כרובים, אלע אופנים וחיות הקודש, טהוט אונז בעגלייטען ! גיבער, גיבער."

דער קאָראַוואָן איז געשטיגען אַלץ שנעלער און שנעלער, געשניטען זיך ווי אַ פּאָכענדע שווערד, און די פינסטערניש איז פּערשוואַנדען פּונ'ם וועג. מיר זיינען אַריבער אייראָפּא, און די בערג פון יהודה און גליל, ווי זשיראַפען האָבען זיי אויפגעהויבען די קעפּ איבער קעפּ, ווען זיי האָבען אונז געזעהען קומען. מיר האָבען אַרומגעקרייזט דעם הר-הצופים, און זיך אָבגעשטעלט אויפ'ן שפיץ. און דער פיענעק האָט זיך געקאַלערט צו דעם אָרט, וואו איך האָב ברעה געהאַט אויפצובויען דאָס הייליגע געוועלב, און וואו איך האָב גע-זעהען דעם בוים פון טעג אין מיין חזיון, און האָט פעסט זיך איינגעפלאַנצט אין דער ערד.

ווי נאָך ער איז געווען פּערפלאַנצט, האָט פון איהם אַ שאַס אַרויס געטוהן אַ געוואַלדיגער שטאַם, מיט זיעבען צווייגען ביז צום הימעל. די מיטעלסטע צווייג איז געוועזען געקרוינט מיט אלע מינים בלומען, און די דריי צווייגען פון יעדער זייט מיט אלע סאַרטען פירות ; בשעת די זיעבען שפיצען פון די צווייגען האָבען געשיינט ווי דער הימעל-בער פון די זיעבען שטערען.

און די נשמה פון ישראל האָט געזאָגט צו מיר, „זעה, אַט דאָס איז דער דער מיאָל בוים, דער בוים פון די טעג פון נאָט !“

און טויענדרער פייגעלעך האָבען פליהענדיג אויסגעבראַכען אין אַ גרויס געזאַנג, גערופען אויף דעם הייליגען לשון, התעוררי, התעוררי ! וואָך אויף, וואָך אויף !“

די לייטער פון יצירה

די זעקס צווייגען פון די טעג פון דער וואך האבען אזוי לאנג וויברירט, ביז זייערע פירות האבען געקלונגען ווי גלאקען, זיך זעהר אויסגעשפרייט, און צונויפגענופט זיך אינ'ם טאפעלטען דרייעק פון מגן-דוד. בשעת איך האב נאך געקוקט, האבן זיי זיך פערוואנדעלט אין שטאבן, יעדער איינער האט אנגענומען אן אנדער קאליר, און די שטאבען זיינען געפלויען איינער איבער'ן אנדערן. זיילען פייער האבען זיי געהאלטען צוזאמען, און ווי א געוואלדיגער לייטער האבען זיי געגרייכט פון דער ערד ביז צום הימעל.

און די לייטער האט געשריגען מיט א הויך קול, „מיר זיינען די זעקס שטאפליגע לייטער פון יצירה.“

איין שטאפעל נאך דעם אנדערען האט זיך פארגעשטעלט. „איך בין פון צעשמאלצענעם גאלד, וואָרום איך בין די מדרגה פון רוח הקודש.“

„איך, בלישטשענדיג ווי אייז, בין די מדרגה פונ'ם ציטער.“
די ווייטערדיגע האט געקלונגען, „איך בין די גאלדענע פלייט. איך בין די מדרגה פון מוזיק פון דער נשמה.“

„איך בין פון געהארטעוועטען שטאהל, וואָרום איך בין די מדרגה פונ'ם וואָרט.“

„איך אייגענטליך בין בייך, וואָרום איך בין די מדרגה פון בייך.“
„איך, אויסזעהענדיג ווי א סמאראגה, בין די מדרגה פון דער ערד.“
אלע אין איינעם האבען געשריגען, „די פייער-זיילען, וואָס האלטען אונז צוזאמען, זיינען די אַרעמס פון דעם האר, און מיר זיינען די לייטער פון יצירה. און אַט אזוי ווערט אַלץ בעשאַפען.“

„ראשית גיט דער בורא פון זיך ארויס דעם רוח-הקודש. דער רוח-הקודש ברענגט אריין א ציטער אין דעם הארץ פון דער וועלט, און דער שאַק געהט אריין אין מענטש. דער מענטש ווייסט נישט דעם זין פון אַט דעם דאָזיגען ציטער ביז עס ריהרט אָן די כלי פון זיין נשמה. און די נשמה הויבט אָן צו

זינגען. דער נשמה'ס געזאנג בעפרוכפערט דאָס וואָרט. דאָס וואָרט לעהנט אונטער דאָס פלייש; און דאָס פלייש דערהאַלט די ערד.

„די דאָזיגע זיינען עס די זעקס שטופען פון דער לייטער פון יצירה, וועלכע פערבינדען ערד און הימעל, און יעדע שטופע איז פערבונדען מיט די אנדערע פינף. אויב אַ מענטש האָט אַלע זיעבען מידות פון אַ שלימות־דינגער נשמה, און מאַכט דעם געפערליכען שריט אַריבער צושפרינגען איינע פון די דאָזיגע שטופען, מוזען זיין יצירה מפּילען. ער קען אפילו שטעהן זעהר הויך, און זיינע פינגער זיין אָנגעצונדענע ליכט אין גן־עדן, קענען זיי דאָך נישט לויכטען לאַנג, וואָרום די קנויט איז נישט אין זיי פון עק ביז עק. און אויב די נשמה פון אַ פּאָלק איז נישט אין בעריהרונג בלויז מיט איינער פון די שטופען, קען זי נישט קומען אין הימעל אַרײַן און נישט דערהאַלטען די ערד. וועה איז צו יענע פעלקער, וואָס האָבען זיך אָבעריסען פון הימעל, וואָרום זיי זיינען אַ קללה פאַר דער ערד! און וועה, וועה צו ישראל, וואָרום זינט ער האָט פערלויירען זיין ירושה ערד קען ער מעהר נישט אָברייסען קיין פירות פון הימעל: זיין נשמה נעמט אויף דעם ציטער, אָבער קען נישט געבוירען דאָס וואָרט, און דאָס נישט־אונטערגעלעהנטע פלייש געהט פערלויירען.

„אָבער דער, וועלכער קומט אין בעריהרונג מיט אַלע שטופען, איז דער הוזה פון דעם וואָס וועט זיין, און הערט דאָס קלאַפּען פון כביכול'ס האַרץ; און דער אין־סוף וואָהנט אין די שפיצען פון די אַרבייטענדיגע פינגער זיינע. „און ווען איהר קינדער פון גאָט, הויבט אויף אייערע הענר צום הימעל מיט אַ תפילה נישט פאַר זיך אַליין; ווען איהר ברענגט איהם אַ מתנה, אייער מיה — אַ קרבן־שלמים; זיינען דעמאָלט אייערע הענר אויך ווי זיילען, וואָס דערגרייכען פון די טיעפסטע תהומות צו די העכסטע מרומים. אייערע אַרעמס טראָגען דעם ערד־קוילעך, אייערע ביינער — דאָס פלייש, אייערע דלאַניעס טראָגען די מעשים און דאָס וואָרט פון אייער תפילה. אייער תפילה איז פערקניפט מיט דער נשמה; אייער נשמה ציהט איהר יניקה פונ'ס געמליכען ציטער. דער געמליכער ציטער דערוועקט זיך ווען דער רוח־הקודש פון אייערע שפיצען פינגער קומט פאַר גאָט.“

פון דעם בוים פון טעג האָב איך געהערט אַ שיר, אַרויפגעהן און אַראָב געהן אויף דער לייטער פון דעם האַר, פונקט ווי עס וואָלט זיך געטראָגען איבער אַ זעקס־סטרוניגער האַרפע. פון דער נשמה האָט זיך געריסען דאָס בענקענדיגע וואָרט, ווי מיט צוואַנגען, די קלאַנגען האָבען געציטערט מיט רוח־

הקודש; געשפייזט מיט זיי דאָס פלייש, און געשפייזט די ערד. דאָס קול פון געזאָנג האָט זיך געזאָמעלט, געטראָגען איבער די כוואַליעס פון די ימים, גע-טראָגען איבער באַרג און טאָהל, געגליטשט איבער שנייען, אַראָבגענידערט און צעאַקערט די מדבריות. געבויגען זיך פאַר סיני און געפלויען איבער די בערג פון יהודה און גליל. פון דאָרטען, שנעל ווי שרפים, געהויבען זיך, גענידערט, געשטיגען און געהאַלטען זיך צו דער זעקס־שטופיגער לייטער, און הכנעה'-דיג געפאַלען צו די פיס פון ירושלים.

„אין זכות פון די טעג“

פון משה עובר

משה עובר איז א מיסטיקער. א מענטש פאר וועמען יעדער שליה פון מענטשליכער איבערלעבונג איז, אדער דארף זיין, א סימבאל פון טיפערער, סודות'דיגער בעטייטונג. ער איז גוט בעקאנט אלס עקספערט איבער אינ-טערעסאנטע און ועלטענע יואוועלען, א נטיה וואס די ליענער פונ'ם דאזיגען בוך וועלען זיכער פערשטעהן. הגם ער דערצעהלט אונז דא פון רעלאטיוו פראזאאישע ענינים, ווי דער פערזוך צו עפענען א געוועלכ אין ירושלים מיט דער הילף פון א יונגער, טאלענטירטער מיטארבייטערין, ווי עס האט זיך זיי נישט איינגעגעבען און פון זייער צוריק קומען קיין ענגלאנד, פון כלערליי קונים, און אפילו פון א בעזוך אין איינער פון די קלענסטע קירכעס אין סאסקס, נעמט ער אבער אט די דאזיגע דערפארונגען פון א געוועהנליך און טאג'טעגליך לעבען און שטעלט זיי פאר אונז אוועק אינ'ם ליכט פון א גאנץ אנדערער וועלט. דער פאנטאסטישער סטיל און שווערער העברעיסטישער סימבאליזם וועט אפשר נישט געפעלען יעדען איינעם, אבער הינטער די דאזיגע ליגט געדאנק און א רעאלע ווארעמקייט און הוש פאר שעהנקייט, סאי אין דער נאטור סאי אין דער קונסט, און עובר'ס דרך-ארץ, כמעט יראת-הכבוד, פאר זיין ארבייט און שאפען און פאר יעדענ'ם ארבייט, פערדיענט, אז מען זאל עס דאך שטודירען אין דער דאזיגער גלייכגילטיגער צייט, ווען די מאשין איז די הערשערין.

„טיימס ליטערארי סופלעמענט“, 5-טען אקטאבער, 1940.

„אין זכות פון די טעג“

איך בין איצט זעהר בעשעפטיגט מיט אן איבערזעצונג, וואָס איך מאַך פון דאַנטע'ס ווערק און בין שוין אויפ'ן האַלבען וועג אין זיין „פאַראַרדעו“, וואו די נשמות ווערען בעשריבען אין דער פאַרם פון איידעל־שטיינער, וועלכע ענדערען כסדר זייער אויסזעהען : ווען איך האָב געלייענט אייער בוך, „אין זכות פון די טעג“, האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אז עס איז דער המשך פון דער זעלביגער אַטמאָספּערע. אייערע שריפטען אַפנים זענען בעלויכטען פון פנימיות'דיגע כוחות, און דאָס אַריינדרינגען אינ'ם תוך און תכלית פון קיום, האַלט איך, איז די אימפּעראַטיווע נויט פון אונזער צייט.אייערע פאַנטאַזיעס האָבען מיך שטאַרק ערמונטערט.

לאַרענס ביניאן

דעם 13-טען יולי, 1940

פון זעלבן מחבר — אין אידיש

1917		אַרויס פון כאָאָס
1924		לעבענס־ליעדער
		וויזאַנען און איידעל־שטיינער
1931		האַנדעל און לעבען (אויטאָביאָגראַפֿישעס, אין איין באַנד)
1945		אין חדר אַרײַן

By the same Author in English:

OUT OF CHAOS	1918
VISIONS AND JEWELS	1925
GEMS AND LIFE	1927
THE BOOK OF AFFINITY	1933
(Coloured Drawings by Jacob Epstein)	
FOR THE SAKE OF THE DAYS	1940

די מערסטע ביכער, אַ חוץ „אין חדר אַרײַן“, זיינען איצט שווער צו בעקומען
אויפֿן ביכער מאַרק. זיי געפינען זיך אין די נאַציאָנאַלע ביבליאָטעקן
פון לאַנדאָן, ירושלים און ניו־יאָרק.

Printed and Published in England
by
THE NAROD PRESS
129-131, Cavell Street, London, E.